

Research Article/Araştırma Makalesi

Immanuel Wallerstein'in Dünya-Sistemleri Analizinin Epistemolojik Yaklaşımı ve Özdüşünümü

Epistemological Approach and Self-Reflection of Immanuel Wallerstein's World-Systems Analysis

Şeyda GÜDEK-GÖLÇEK¹

Öz

Modern dünya-sisteminin gelişimi ve devamı ile doğrudan ilişkili gördüğü sosyal bilimi eleştiren Immanuel Wallerstein, eleştirilerini sosyal bilimin epistemolojik yapısı üzerine yoğunlaştırmaktadır. Wallerstein sosyal biliminin, idiografik-nomotetik ikiliğinden oluşan epistemolojik karmaşasına ve disiplinlere bölünmesine, Avrupa merkeziliğine, araçsal rasyonaliteye ve sorunlu ZamanUzay yaklaşımına dayanan modern bilgi yapılarına karşı çıkmaktadır. Yeni bilgi yapılarının inşasını sosyal bilimcilerin sorumluluğu olarak gören Wallerstein, dünya-sistemleri analizi ile alternatif bir yaklaşım geliştirmeye ya da verili hali ile sosyal bilimin sınırlarını aşmaya çalışmıştır.

Yeni sosyal bilime dair ip uçları vermesi açısından, dünya-sistemleri analizinin epistemolojik özdüşünümü yapıldığında, Wallerstein'in bu amacının bir kısmını yerine getirdiği görülmektedir. Bu anlamda Wallerstein'in nomotetik olana asimetric bir eğilimi olmasına rağmen iki epistemolojiyi ayırmadan kullandığını ve toplumsal gerçekliği disiplinlerin sınırları ile parçalamadan bütünlük içerisinde ele aldığını söylemek mümkündür. Kendi stratejisi ile tutarlı bir biçimde Avrupa merkeziliği zorlamış, benimsediği tözel rasyonaliteyle Aydınlanmanın rasyonalitesinden uzaklaşmaya çalışmış ve alternatif ZamanUzay katmanları oluşturmuştur. Böylece idealize ettiği yeni bilgi yapıları ve sosyal bilim için bir yol açmaya çalışmıştır. Bu bağlamda sosyal bilimler sosyolojisine teorik ve pratik katkılar sunmuştur. Ancak yapısal ZamanUzay boyutuna atfettiği önem ve modern dünya-sistemini determinist bir yaklaşımla ele alması analizinin amacının önüne geçmiştir.

Jel Kodları: A14, Z13, Z19

Anahtar Kelimeler: Dünya-Sistemleri Analizi, Modern Dünya-Sistemi, Sosyal Bilim, Modern Bilgi Yapıları, Epistemoloji

¹ Dr. Arş. Gör., Niğde Ömer Halisdemir Üniv. İİBF, seydagudek@gmail.com, seydagudek@ohu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8753-2998

Güdek-Gölçek, Ş. (2023). Immanuel Wallerstein'in Dünya-Sistemleri Analizinin Epistemolojik Yaklaşımı ve Özdüşünümlü. *Fiscaeconomia*, 7(1), 885-910. Doi: 10.25295/fsecon.1180282

Abstract

Immanuel Wallerstein criticizing social science which he considers directly related to development and continuation of the modern world-system focuses his critique on the epistemological structure of social science. Wallerstein stands against the structure of modern knowledge of social science which based on epistemological polarization consisting of duality of nomothetic-idiographic and interdisciplinary division, Eurocentrism, instrumental rationality and problematical approach of TimeSpace. Considering the construction of new knowledge as the responsibility of social scientists, Wallerstein tried to develop an alternative approach or overcome the boundaries of social science with world-system analysis.

When the epistemological self-reflection of world-systems analysis is made in terms of giving clues about new social science, it is seen that Wallerstein fulfilled a part of this purpose. It is possible to say that Wallerstein used two epistemologies without distinction although he has an asymmetric tendency to the nomothetic and considered social reality in its entirety without breaking up with the boundaries of disciplines. He has coerced Eurocentrism in a manner consistent with his strategy, has tried to move away from the rationality of Enlightenment with substantive rationality -he adopted- and has formed alternative TimeSpace layers. Thus, he tries to pave the way for new knowledge structures and social science. In this context, he makes theoretical and practical contributions to the sociology of social sciences. However, the importance -he attached to the size of structural TimeSpace and addressing the modern world-system with a determinist approach eliminates of the purpose of the analysis.

Jel Codes: A14, Z13, Z19

Keywords: *World-System Analysis, Modern World-System, Social Science, Modern Structure of Knowledge, Epistemology*

1. Giriş

Immanuel Wallerstein, üzerinde çokça durulan Dünya-Sistemleri Analizi ile modern dünyayı hem gerçekliği hem de bu gerçekliğe ulaşmadaki epistemolojik yaklaşımı bağlamında, bütünlük içerisinde anlamayı amaçlamıştır. Ona göre, tarihsel sistem, entegre üretim yapıları olan iş bölümüne, bir dizi örgütleyici ilke ve kuruma ve tanımlanabilir bir ömre dayanmaktadır. Dolayısıyla Wallerstein için sistem, bir analiz düzeyinin ötesinde, sosyal bilim düşüncesine dair farklı bilgi yapılarını içinde bulunduran analitik bir bakış açısıdır ancak teori değildir.

Dünya-sistemleri analizi, Wallerstein'e göre dört itki ile karakterize edilmektedir (Wallerstein, 2000a: 212-213). Bunlardan ilkini sistemin küreselliği oluşturmaktadır. Bir toplum veya devlet değil bir dünya sistemi olduğu kabulüne dayanmaktadır. Wallerstein sistemin tüm bileşenlerini bir dünyanın parçaları olarak görmekte ve bu nedenle bileşenlerin parçalanarak anlaşılmasının veya analiz edilmesinin mümkün olmadığı temelinden hareket etmektedir. Bütün olan sistem parçaların toplamından daha fazlasını içermekte ve belirleyici bir özelliğe sahip olmaktadır. Örneğin herhangi bir devletin davranışları dünya sistemine dahil süreçlerin ürünü olarak ortaya çıkmaktadır.

Süreçlere yapılan vurgu ise diğer itkiyi, tarihselliği içermektedir. Eğer aktörlerin davranışlarını belirleyen süreçler sistemselsel ise, sistemin/bütünün tarihi önem kazanmaktadır. Tarihsellik sistem analizi için iki açıdan önemli olmaktadır. Öncelikle dünya sistemleri tarihseldir yani başlangıçları ve sonları vardır. Sistemlerin sonunu getirecek olan krizlere neden olan çelişkiler ise yine sistemin içinde bulunmaktadır. İkinci olarak, toplumsal gerçeklik kendi dünya sisteminde ve dolayısıyla sistemin zamansal sınırları içerisinde anlamlıdır.

Üçüncü itki tek disiplinliliklidir. Dünya sistemi tarihin belirli bir zamanında var olan, kendine özgü mantığı ve birbirinden ayırt edilemeyen unsurları olan bir bütünlüktür. Bu nedenle Wallerstein analizinde ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel alanları bir arada değerlendirmiştir. Ona göre bu alanlar kolektif insan faaliyetlerinin özerk parçaları olmadığı için iktisat, siyaset bilimi ve sosyoloji gibi farklı kabul edilen disiplinlerin birbirinden ayrılamayacağını ifade etmektedir.

Son olarak, sistemin bütüncüllüğü öne çıkmaktadır. Diğer tüm itkilerin sonucu olarak ortaya çıkan bu itki, 1850-1945 yılları arasında inşa edilmiş biçimi ile sosyal bilimlere kuşku ile yaklaşmaktadır. Sosyal bilimlerin barındırdığı idiografik-nomotetik epistemolojik ayrımını sorgulamakta ve bilgiyi yeniden yapılandırmaya açmaktadır. Bütüncüllük, doğa ve beşerî bilim ayrımı ile başlayan bilimin inşa sürecinin geçerliliğini yeniden düşünmeye teşvik etmektedir. Dünya-sistemleri analizi, dünyanın dönüşmesine katkıda bulunan tarihsel bir sosyal bilimin inşası için, gerçek dünyanın birçok alanının keşfedilmesini engelleyen kapıların açılması için bir çağrıdır (Wallerstein, 2000b: 148).

Dünya-sistemleri analizinin epistemolojik nesnesi olan tarihsel sistem türleri çeşitlilik göstermektedir. Wallerstein mini sistemler, dünya imparatorlukları ve dünya ekonomileri olmak üzere üç çeşit tarihsel sistemin tecrübe edildiğini belirtmektedir. Mini sistemler, M.Ö. 8.000-10.000 yılları arasında yaygın olan, içinde basit ekonomik faaliyetlerin sürdürüldüğü, tek kültürel ve siyasal sürecin hâkim olduğu küçük ölçekli sistemlerdir. Diğer iki sistem dünya sistemi olmakla birlikte, ortak siyasi ya da ekonomik bir sistem çerçevesinde şekillenmesine göre farklılaşmaktadır. Dünya-imparatorlukları ortak siyasi bir sistem ile temellenen, örneğin Çin, Roma ve Mısır uygarlıkları gibi, geniş ve çok kültürlü politik-ekonomik yapılarıdır.

Güdek-Gölçek, Ş. (2023). Immanuel Wallerstein'in Dünya-Sistemleri Analizinin Epistemolojik Yaklaşımı ve Özdeşleşimi. *Fiscoeconomia*, 7(1), 885-910. Doi: 10.25295/fsecon.1180282

Üçüncü tarihsel dönemi ifade eden modern dünya-sistemi M.S. 1500'lerde ilk olarak Avrupa'da yaratılmıştır. Bu sistem saldırgan ve yayılcı kapitalist dünya-ekonomi nedeni ile birkaç yüzyıl içinde tüm yer küreye yayılmıştır. Bu sistemin alt yapısını, küresel bir iş bölümü ağında çevre, yarı-çevre ve merkez ilişkileri çerçevesinde işleyen, sınırsız sermaye birikimine dayalı dünya-ekonomi oluşturmaktadır. Sistemin üst yapısı söz konusu olduğunda ise jeopolitik ve jeokültür olmak üzere iki kavram öne çıkmaktadır. Siyasi çatıyı oluşturan egemen devletler toplumunda istikrarın sürmesini sağlama noktasında iradesini ve düzenini dayatan hegemonya, jeopolitik bir konumda bulunmaktadır. Sisteme alternatif oluşmasını önleyecek olan yapıya ise jeokültür oluşturmaktadır.

Jeokültür ideolojilerden, sistem karşıtı hareketlere ve Batılı değerlerin evrenselleştirildiği kültürden sosyal bilimlere geniş bir alanı kapsamaktadır. Wallerstein'e göre, modern dünya-sisteminin içinde yaşayabileceği ve dayanıklı bir jeokültürün oluşturulması ile sosyal bilimlerin kurumsallaşması arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Modern dünya-sisteminin jeokültürü olan liberal inançların yayılması ve bu yapıya uygun bilgi sahibi insanların yetiştirilmesi ihtiyacı entelektüel sınıfları hedef haline getirmiştir. *"Liberalizm ile sosyal bilim, toplumsal ilişkileri bilimsel yani rasyonel bir biçimde manipüle etme yeteneği sayesinde insanın kusursuzluğa ulaşmasının kesin olduğu öncülü üzerine kurulmuştur"* (Wallerstein, 2000a: 164). Bu açıdan sosyal bilimin, liberal jeokültürün yerleştirilmesinde önemli bir rolü bulunmaktadır.

Modern dünya-sistemi ile sosyal bilim arasındaki bu simbiyotik ilişki, Wallerstein'in neden sosyal bilimin, bilimsel yapıları üzerinde fazlasıyla durduğunu açıklamaktadır. Onun yeni bir sosyal bilim yaklaşımı geliştirmeye yönelik çabalarını ifade eden dünya-sistemleri analizini anlamlı hale getirmektedir. Dünya-sistemleri analizi yeni bir sosyal bilim yaklaşımını hedef alması noktasında ayrıca bir öneme sahip olmaktadır. Sosyal bilimin epistemolojik yapısına ve farklı disiplinlere dayalı örgütlenme biçimine yönelik eleştirileri teorik düzeyde kalmamış uygulama alanı bularak önemli bir denemeyi temsil etmiştir. Bu nedenle Dünya-sistemleri analizinin geliştirilmesinin ardındaki teorik yaklaşıma daha yakından bakmak gerekmektedir.

Wallerstein'in analizi, sosyal bilim alanındaki epistemolojik özelliklerinden daha çok uluslararası politikayı ve ekonomiyi analiz etme kapasitesiyle anılmaktadır. Dünya-sistemleri analizi üzerine oluşan geniş literatür genel olarak, Wallerstein'in tarihi, ekonomik, sosyal ve siyasal gerçekliği yansıtmadaki başarısına odaklanmıştır. Ancak sosyal bilimin yapısına dair yeni bir perspektifi veya reformu amaç edinmesi bakımından, dünya-sistemleri analizi aynı zamanda sosyal bilim epistemolojisine dair önemli ip uçlarını barındırmaktadır. Bu nedenle çalışmada dünya-sistemleri analizinin epistemolojik bir değerlendirmesi yapılarak, Wallerstein'in sosyal bilime dair eleştirilerini kendi analizinde ne derecede karşıladığı anlaşılmaya çalışılmaktadır. Gerçekleştirmeye çalıştığı sosyal bilim anlayışının olabilirliğinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Wallerstein'in yeni bir sosyal bilim için idealize ettiği analitik yaklaşım çerçevesinde dünya-sistemleri analizi sınanarak literatüre katkı yapılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın özgün yanını dünya-sistemleri analizinin, Wallerstein'in görüşlerinden elde edilen analitik çerçevede meta-teorik bir değerlendirmesinin yapılması oluşturmaktadır. Bu amaçla teorik arka plana odaklanılmış ve literatürde çokça yer alan dünya-sistemleri analizinin kendisi tekrar edilmemiştir. Bunun yerine doğrudan Wallerstein'in bilginin yapısına ilişkin görüşleri derlenmiş ve böylece analizin kuramsal arka planını oluşturan analitik çerçeve

bir bütün olarak çizilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda da dünya-sistemleri analizinin epistemolojik özdüşünümünün yapılması hedeflenmiştir.

Çalışmada öncelikle Wallerstein'in sosyal bilime yönelik eleştirileri ve önerilerine yer verilmektedir. Bu kısımda dünya-sistemleri analizinin teorik arka planı açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci kısımda dünya-sistemleri analizinin epistemolojik açıdan modern bilgi yapılarının sınırlarını ne ölçüde aşabildiği analiz edilmektedir. Dolayısıyla bu bölüm dünya-sistemleri analizinin özdüşünümünü içermektedir. Wallerstein'in idealize ettiği bilgi yapısını ne ölçüde uyguladığı analiz edilmeye çalışılmıştır. Dünya-sistemleri analizinin epistemolojik eleştirileri ve özdüşünümünden elde edilen sonuçlar bu bölümde verilmiştir. Sonuç bölümünde ise dünya-sistemleri analizinin teorik çerçevesinden ve özdüşünümünden elde edilen sonuçlar üzerinden sosyal bilimin bilgi yapılarına yaptığı katkılar üzerinde durulmuştur.

2. Sosyal Bilimin Epistemolojik Sorunları

Wallerstein'e göre sosyal bilimcilerin görevi tarihsel sistemleri çözümlmek, sistemlerdeki iş bölümünü ve örgütleyici ilkeleri açığa çıkarmak, kurumların işleyişini ve sistemin tarihsel dalgalanmalarını açıklamaktır (Wallerstein, 2000a: 141). Ancak bunu yapabilmek için Aydınlanma'nın sosyal bilimler üzerindeki sınırlamalarının kaldırılması ve sosyal bilimler için yeni bir perspektif geliştirilmesi gerekmektedir. Çünkü "*bildiğimiz şekliyle bilim, modernliğin birinci derecedeki entelektüel ifadesidir*" (Wallerstein, 1993: 155). Bu nedenle bugün bildiğimiz anlamda sosyal bilimin ciddi epistemolojik sorunları bulunmaktadır. Wallerstein bu sorunlara yönelttiği eleştiriler ve bunları aşmak için ileri sürdüğü açılımlar üzerinden, sosyal bilimlerdeki egemen görüşlere karşı kendi analitik yaklaşımını geliştirmiştir.

Wallerstein'in sosyal bilime dair oluşturmaya çalıştığı analitik yaklaşımı dört temel karşı duruşa dayandırdığı anlaşılmaktadır. Bunlar ilki sosyal bilimlerin epistemolojik olarak kutuplaşması neticesinde bilginin doğasında yaşanan ayrılık oluşturmaktadır. Wallerstein'in sosyal bilime yönelik ikinci temel eleştirisini ise Avrupa merkezilik oluşturmaktadır. Üçüncü temel alan sosyal bilimlere normatif bir sorumluluğun yüklendiği rasyonalite anlayışı oluşturmaktadır. Son olarak ise sosyal bilimlerin mevcut bilgi ediniminin ve geçerliliğinin zamansal ve mekânsal kısıtlamalarından kaynaklanan karşı duruş gelmektedir. Esasında Wallerstein'in üzerinde durduğu sorunlara ilişkin katkılar sunan farklı yaklaşımlar da bulunmaktadır. Örneğin bilgi-iktidar ilişkisi, tarih yazımı, Avrupa/Batı merkezilik, bilginin tarihselliği ve tikelliği konularında Michel Foucault (1999), Robert Cox (1987), Edward Said (1998), Andre Gunder Frank (Frank & Gills, 2003) ve Joan Wallach Scott (1989) gibi post yapısalcı, post kolonya, feminist, neo Marksist farklı yaklaşımlarla bilgi yapılarındaki hiyerarşiler ve sorunlar incelenmiştir. Post pozitivist yaklaşımların, pozitivist bilim felsefesine yönelik eleştirileri sosyal bilimlerin bilgi yapısında önemli açılımların yolunu açmıştır. Wallerstein ise tüm eleştirilerini ortak bir analizde toplayarak bütüncül ve kapsayıcı bir bakış açısı ile sosyal bilimlerin epistemolojisini hedef almıştır. Bu yönü dünya-sistemleri analizinin bilgi ediniminde, bir alternatif olarak görülmesini sağlamıştır (Griffiths & Knezevic, 2009). Ayrıca dünya-sistemleri analizi ile modern dünya-sisteminin politik, ekonomik, sosyal ve bilimsel yapısını değerlendirmesi teorik yaklaşımının uygulama bulmasını sağlamıştır. Böylece sosyal bilim epistemolojisine yönelik

önerilerinin ve eleştirilerinin sınanması imkânını oluşturmuştur. Bu imkândan yararlanmak için öncelikle Wallerstein'in sosyal bilim yaklaşımını temsil eden dört temel alan incelenmiştir.

2.1. Sosyal Bilimin İç Sınırları ve “İki Kültür”

Wallerstein, modern dünya-sisteminin öncesindeki dönemlerde, dünyanın her yerinde bilgi yapılarının epistemolojik olarak kökten farklı olduğunu belirtmektedir. Modern öncesi dünyada, doğru, güzel ve iyi olan bilgi tartışılırken bilginin nasıl bilindiği önemsenmemiştir. Modern dönemde bilginin bu üç hedefi parçalara ayrılmış, bilim kültürü yaratılmış ve bunun neticesinde *iki kültür* ayrımı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bugün bildiğimiz anlamda bilimin kökenleri Aydınlanma'ya kadar uzanmaktadır (Lee & Wallerstein, 2007: 11).

Aydınlanma ile öne çıkarılan rasyonel bireyin hem iyiliğe hem de doğruya dolaysız yollardan aklıyla ulaşabileceğine duyulan inanç yükselmiştir. Bu inanç, bilginin edinilmesinde dini otoritenin dışlanması ile karakterize edilmiştir. Fakat diğer taraftan bilginin sekülerleştirilme süreci, kuşkuyu kutsallaştıran filozofların aleyhine işlemiştir. Filozofların ürettiği bilginin doğruluğunu sorgulayan bilimciler bu aşamada ortaya çıkmaya başlamışlardır. Filozofların akıl yürütme ve düşüncelerine karşılık, bilimciler ampirik araştırma temeline sahip sınanabilen bilginin doğruluğunu iddia etmişlerdir. Doğruyu saptamanın tek yolunun bilim olduğu yönünde oluşan uzlaşma sonucunda, bilim felsefeden ayrılmıştır. Böylece iyi olanı amaçlayan kültürler ve fikirler dünyası beşerî bilimler ile doğru olanı amaçlayan ve doğal dünyayı sahiplenen doğa bilimleri, idiografik ve nomotetik epistemoloji ayrımına dayalı iki kültür olarak ortaya çıkmıştır (Wallerstein, 1999a: 72-75). Bu iki kültür aynı zamanda bilimin felsefeden üstün olduğu hiyerarşisini içeren bir cepheleşmeyi temsil etmektedir.

İdiografik beşerî bilimler, tikel örneklerden tümevarım yoluyla bilgiye ulaşmaya çalışırken genellemelerden uzak durmuşlardır. Buna karşın *nomotetik* doğa bilimleri fiziksel dünyanın gerçeklerini anlamak için evrensel yasaların peşinde koşmuşlardır. Bu iki kültür arasında ortaya çıkmaya başlayan ve ancak 19. yüzyılın sonlarına doğru özerk bir alan haline gelebilen sosyal bilimler, büyük oranda muzaffer bilimin epistemolojisini benimsemiştir. Tarih, antropoloji ve şarkiyatçılık çalışmaları *idiografik* alana yönelirken iktisat, sosyoloji ve siyaset bilimi gibi disiplinlerin çoğu *nomotetik* alanı seçmişlerdir (Wallerstein, 2003a: 83). Fakat Wallerstein, sosyal bilimin her disiplininin, bilimin felsefe üzerindeki üstünlüğünü kabul etmiş olması nedeniyle, sosyal bilimlerdeki *idiografik* ve *nomotetik* ayrımının şişirilmiş olduğunu belirtmektedir.

Wallerstein *Methodenstreit* olarak nitelendirdiği bu ayrıma mahkûm olmak zorunda olmadığımızı ifade etmektedir. “*İki kültür -bir yanda bilim öbür yanda felsefe/edebiyat- arasında olduğu varsayılan temel ayrılığın bir tuzak, bir kandırmaca olduğuna ve aşılması gerektiğine*” inanmaktadır (Wallerstein, 2000a: 138). Hem *nomotetik* hem de *idiografik* taleplere bağlılık nedeni ile entelektüel güç zayıflamakta olduğundan, toplumsal gerçekliği anlamak için yeni bir yola ihtiyacımız olmaktadır. Wallerstein'e göre;

“*Bilginin böyle üzücü bir biçimde iki düşman kampa bölünmesinin gerekçesi, bilimin hakikat arayışı içinde ampirik bir tavır takınırken, felsefenin metafizik yani spekülatif bir tavır takındığı iddiasıydı. Bu saçma bir ayrımdı, çünkü her türlü ampirik bilginin kaçınılmaz metafizik temelleri vardır ve bu dünyayla ilgili gerçekliklerden bahsetmeyen, yani ampirik yönü olmayan hiçbir metafizik de dikkate almaya değmez. Entelektüel sınıf, dayatma,*

vahiy ürünü hakikat yağmurundan kaçayım derken, formel rasyonalite mistisizmi dolusuna tutuldu" (Wallerstein, 2000a: 171).

Diğer taraftan modern dünyanın Avrupa'sında, Fransız Devrimi'nin ardından toplumsal hayat devlet, piyasa ve sivil toplum şeklinde üçlü bir ayrıma tabi tutulmaya başlanmıştır. Bu dönemde Fransa, Büyük Britanya ve Portekiz gibi devletlerin her birinin sınırları içinde ulusal bir devleti, ulusal bir piyasası ve ulusal bir toplumu olduğu varsayımı yaygınlaşmıştır. Her biri esasında bir devletin sınırları içindeki bütüncül yapıyı oluştururken, farklı kurallar dizisine ve özerk alanlara sahip oldukları konusunda ısrar edilmiştir. Sosyal bilimler çatısı altında yeni ortaya çıkmaya başlayan siyaset bilimi, iktisat ve sosyoloji bu alanların her birini karşılık gelecek şekilde ayrılmıştır. Böylece Aydınlanma felsefesinin, modern toplumsal yapıların özerk alanlar halinde farklılaşması inancı uygulanmaya başlamıştır (Wallerstein, 1999b: 31-33). Toplumsal gerçekliğin ve bilginin parçalara ayrılması bu sürecin doğrudan bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu farklılaşma 18. ve 19. yüzyıllarda kurumsallaşarak derinleşmiş ve 1945-70 döneminde yüksek bir noktaya erişmiştir.

Bugün modern dünya sisteminin bilgi yapıları, bu heterojenleşmeye homojenleşmenin eşlik ettiği ironik bir görüntü sunmaktadır. Bilgi çeşitli disiplinlere ve sonra bu disiplinlerin altında uzmanlık alanlarına bölünerek heterojenleşirken, diğer taraftan bu alanlar özgünlük arayışı nedeni ile gittikçe aynı konular üzerinde örtüşerek homojenleşmektedir. Disiplinler-arasılığın yayılması kılıfına bürünen bu süreç, çalışma alanlarının ve çalışanların hızla artmasına neden olmaktadır. Bu artışın örgütsel sonuçları ise akademik verimliliğin düşmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır (Gulbenkian Komisyonu, 2016: 48-49).

Wallerstein'e göre toplumsal gerçeklik birbirine geçmiş bütüncül bir alan olduğundan, bu gerçekliğe hem iki kültür ayrımını hem de disiplinlerin sınırlarını aşarak ulaşılabilir. Modern dünya-sisteminin gerçekleri parçalayan bilgi yapısı, gerçeği anlamanın önüne engel oluşturmaktadır. Bu nedenle yaşadığımız dünyayı anlamak için sosyal bilimler içerisindeki sınırlar aşılmalı ve sosyal bilimler tarihsel bağlamı göz ardı etmeden insan toplumları üzerine çalışan tek disiplin olarak tanınmalıdır.

2.2. Avrupa Merkezilik

Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'yı kastederek, Wallerstein sosyal bilimin kurumsal tarihi boyunca Avrupa merkezci olduğunu belirtmektedir. Sosyal bilim Avrupa'nın bütün dünya sistemine hükmettiği bir tarihsel aşamada, Avrupa'nın sorunlarına cevap olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle sosyal bilimin konuları, metodoloji ve epistemolojisinin formüle edildiği Avrupa jeokültürünün kısıtlarını taşıması kaçınılmazdır. Avrupa merkeziliği *çok başlı bir canavara* benzeten Wallerstein, bu canavarın sosyal bilime tezahürünün birkaç biçimde gerçekleştiğini belirtmektedir: Tarih yazımı, evrenselciliğin dar görüşlülüğü, (Batı) medeniyet(i) hakkındaki varsayımlar, şarkiyatçılık ve ilerleme teorisini dayatma girişimi (Wallerstein, 1997: 93-94).

Tarih yazımı, Avrupa'nın modern dünya üzerindeki üstün pozisyonunun Avrupa'ya özgü tarihsel başarılarla dayandırılarak açıklanmasını içermektedir. Son iki yüzyılda Avrupa'nın ekonomik, askeri, siyasi ve teknoloji üstünlüğü reddedilemezken, sorun Avrupa ile dünyanın geri kalanı arasındaki bu iktidar ve yaşam standardı farklılıklarının açıklama biçiminden

kaynaklanmaktadır. Sosyal bilimin tarih yazımının büyük çoğunluğunda bu süreç, Avrupa mucizesi veya başarısı olarak bir gerçeklik şeklinde yansıtılmaktadır (Wallerstein, 1997: 95).

Wallerstein bu tarih yazımına üç farklı (ve biraz da çelişkili) strateji ile meydan okunduğunu belirtmektedir. Bunlardan ilki, diğer medeniyetlerin de Avrupa'nın yaptığı her şeyi yapmakta olduğunu fakat Avrupa'nın jeopolitik gücünü kullanarak, tarihsel süreç içerisinde, bu medeniyetlerin önüne geçtiğini iddia etmektedir. Bu iddia Avrupa'nın dünyanın her yerinde işleyen bir süreci kesintiye uğrattığıyla ilgilenmekte ve bunu nasıl yaptığını göz ardı etmektedir. Bu yöntemin daha önemli sakıncası ise Avrupa'nın yarattığı olumsuz koşullardaki payını küçülterek, hali hazırda böyle işlemekte olan süreçte diğer medeniyetleri geride bırakan bir *kötü kahraman* haline getirmesinden kaynaklanmaktadır. İkincisi, Avrupa'nın yaptıklarını, daha önce başka medeniyetlerin yaptıklarının bir devamı ve dolayısıyla da bu üstünlüğün geçici olduğunu vurgulamaktadır. Bunun neden olduğu sorun ise diğer medeniyetlerin de kapitalizm yolunda olduğu ve bir anlamda bugünkü adaletsizliğin oluşumunda bütün dünyanın payının olduğu sonucuna ulaşılmasıdır. Bu tarih yazımı Avrupa'nın gerçekte yeni bir şey yapmadığının altını çizerek Avrupa'nın suçunu inkâr etmektedir. Bu nedenle Wallerstein ilk iki sava "*Avrupa merkezilik-karşıtı Avrupa merkezilik*" adını vermektedir (Wallerstein, 2000a: 194-197).

Wallerstein'in de uygulayıcısı olduğu üçüncü strateji ise, Avrupa'nın yaptığı her şeyin yanlış analiz edildiği savına dayanarak hem bilim hem de siyasi dünya için olumsuz ve tehlikeli sonuçlar yarattığı temeline dayanmaktadır. Ona göre tarih yazımına öncelikle Avrupa'nın yaptığı her şeyin olumlu bir başarı olduğu varsayımının sorgulanması ile başlanmalıdır. "*Kapitalist medeniyetin tarihsel yaşamı boyunca yapıp ettiklerinin bilançosunu dikkatle çıkartma işine girişmek ve artıların gerçekten de eksilerden fazla olup olmadığını değerlendirmek*" zorunluluktur. Wallerstein kendisinin dünya-sistemleri analizi ile bu bilançodan elde ettiği bulguların olumsuz olduğunu ve kapitalist sistemin insanın ilerlemesini sağlamadığını belirtmektedir (Wallerstein, 2000a: 198).

Avrupa merkeziliğin diğer yansıması olan evrenselcilik, zaman ve mekân farkına bağlı olmaksızın geçerli bilimsel gerçeklerin olduğu varsayımını temsil etmektedir. Evrenselcilik, bilimin felsefe karşısında üstünlük kazandığı dönemde, Newtoncu kartezyen bilim ile ilişkili olarak ortaya çıkmıştır. Bu bilimsel anlayışa göre dünyanın çizgisel denge süreçleri determinist yasalar tarafından yönlendirilmekte ve bu yasalar evrensel denklemlerle ifade edilebilmektedir. Dolayısıyla bilgi kesin, doğrusal, belirlenimci ve tarih dışıdır. Newtoncu bilim anlayışının toplumsal bilgiye yansıması, insan davranışlarını açıklayan evrensel süreçlerin keşfedilebilir ve doğrulanabilir olduğu şeklindedir. Araştırmacılar bu süreçte değerlere tarafsız bir tavır alarak objektif analistler olarak çalışmaktadır. *Nomotetik* veya *idiografik* tüm sosyal bilimler, 16. ve 19. yüzyıllar arasında Avrupa'da yaşanan gelişmeleri, insanlığın geri çevrilemez ileri bir başarısı veya insanlığın ilerlemesine hizmet eden ve her yere uygulanabilen bir kalıp olduğu görüşünü paylaştıkları ölçüde evrenselcilerdir (Wallerstein, 2003b: 59-63). Çünkü bu görüş Avrupa'nın yaptığı her şeyin hem iyi olduğu hem de yer kürenin tamamına yayılabileceğini kabul etmektedir.

Diğer unsur, medeniyet-ilkellik/barbarlık arasında karşıtlık ilişkisi kurarak medeniyetin kaynağı olarak Avrupa'yı göstermektedir. Avrupa dünyadaki diğer medeniyetler arasında herhangi bir medeniyet olmaktan öte, kendini diğerlerinden farklı ya da özel bir biçimde medeni

görmektedir. Üzerinde tam bir mutabakat olmamakla birlikte, modernlik, tarihsel gelişme ve ilerleme, teknolojinin kullanımı, üretkenliğin artışı, bireysellik, demokrasi gibi çeşitli ilkeler üzerinden gelişen medeni (çağcıl/hümanist/modern) değerler sosyal bilimlere nüfuz etmiştir. Sosyal bilimciler bu değerleri toplumsal sorunlara ilişkin tanımlarına dahil etmişler ve ölçüm için göstergeler olarak kullanmışlardır (Wallerstein, 1997: 97-99). Değerden bağımsız olduklarını iddia eden sosyal bilimciler aslında, Avrupa'nın değerlerinin taşıyıcıları olmuşlardır.

Medeniyetin tersine karşılık gelen Şarkiyatçılık, Batı-dışı medeniyetlere ilişkin soyut bir önermeye karşılık gelmektedir. Şarkiyatçılık metinlerin bilimsel yollarla incelenerek Batı-dışı medeniyetlerin kültürlerinin anlaşılmasını amaçlamaktadır. Ancak Şarkiyatçılık, Avrupa'nın iktidarını meşrulaştırdığı hatta Avrupa'nın emperyal rolünü gizleyen ideolojik kabuğu oluşturduğu gibi siyasi sonuçlar ile eleştirilmiş ve 19. yüzyıldaki saygınlığını yitirmiştir. Özellikle Edward Said'in çalışmaları ile kamusal alanda tartışmalara açılmıştır (Wallerstein, 2010: 42-49).

Son olarak ilerleme ilkesi, Avrupa Aydınlanma'sının temel argümanlarından birini temsil etmektedir. İlerleme teorisi, sosyal bilimlere, diğer ilkelere daha güçlü şekilde yerleştiği için sorgulamaya açılması en zor olanıdır. İlerleme dünya tarihinin seyrinin temel özelliği ve sosyal bilimlerin temel motivasyonu haline gelmiştir. Sosyal bilimler ilerlemeyi her yerde sağlamak veya hızlandırmak için dünyayı daha iyi anlamayı amaçlamaktadır. Evrim ve gelişim metaforları ile ilerleme hem teşvik edilmiş hem de dayatılmıştır (Wallerstein, 1996). Daha önemlisi ise tüm diğer ilkeler bugün tartışmaya açılmışken, ilerleme (her ne kadar eleştiriye açık yönleri de olsa) Avrupa merkeziliğin son kalesi olarak kalmıştır.

2.3. Rasyonalite

Sosyal bilim gerçek dünyayı daha doğru şekilde kavrayarak, toplumun daha iyi yönetilmesi ve insan potansiyelinin daha fazla gerçekleştirilmesini amaçlayan rasyonel arayış üzerine kurulmuştur. Bu arayışı sürdürme biçimleri ise entelektüellerin, siyaseti rasyonaliteye dönüştürmesine neden olmaktadır. Wallerstein bu işleyişin anlaşılması için rasyonalite ile modernlik arasındaki ilişkinin anlaşılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Kapitalist dünya-sisteminin yükselişi ile bilim ve teknolojinin gelişimi arasındaki ilişki rasyonaliteyi işaret etmektedir. Kapitalizmin asli hedefi olan kârı, azami düzeye çıkarması için rasyonel olması gerekmektedir. Bunun için yalnızca üretim sürecinin değil aynı zamanda girişimlerin yönetiminin de rasyonel yöntemlere dayandırılması gerekmektedir. Bu nedenlerle teknolojik gelişmeler faydalı görülmüş ve bilimin gelişimi teşvik edilmiştir. Böylece modern bilim kapitalizmin gözetiminde gelişmiştir. Bilimciler (üretkenliği arttırmak, zaman ve mekânın sınırlamalarını aşmak gibi) gerçek dünyada somut ilerlemeler sağladıkları için destek görmüşlerdir.

Bu bilimsel faaliyetin çerçevesini çizecek dünya görüşü ise modernite tarafından oluşturulmuştur. Bilimcilerin tarafsız, ampirik, evrensel doğruları arayan, karmaşık gerçeklikleri çözümlenerek basit olanı keşfeden, nihai nedenleri değil etkili nedenleri açığa çıkaran kişiler oldukları söylenmiş ve böyle olmaları istenmiştir. Modern dünya, rasyonalitenin tek arayışının bu bilimsel ruh olduğunu söylemektedir. Ancak Wallerstein bu rasyonalite anlayışına karşı çıkmaktadır (Wallerstein, 2000a: 156). Bunu yaparken de Max Weber'in rasyonaliteye ilişkin tanımlamalarından yararlanmaktadır.

Weber, araçsal bakımdan rasyonalite ve değer bakımından rasyonalite olmak üzere iki tip rasyonaliteyi tanımlamaktadır. İlki, araç ve ikincil sonuçların hepsinin hesaba katıldığı, aktörün kendi amaçlarına ulaşmak için kullandığı eylemleri ifade etmektedir. Buna göre amaca giden alternatif araçlar, amacın yanında ortaya çıkacak ikincil sonuçlar ve olası farklı amaçların öneminin göz önüne alınması gerekmektedir. Eylemin duygulanımsal terimlerle koşullandırılması bu tiple uyuşmamaktadır. Değer bakımından rasyonalite ise eylemin başarılı olup olmayacağına bakılmaksızın, eylemin etik, dini ve estetik gibi başka yönlerinin değerli olduğu inancına dayanmaktadır. Buna göre görevler, onur, güzellik arayışı veya dini inanç gibi önemli bulunan davranın yapmalarını gerektirdiği şeyleri, maliyeti ne olursa olsun, yapmaya çalışan kişilerin eylemlerini ifade etmektedir (Weber, 1978: 24-25).

Weber daha sonra değer bakımından rasyonaliteyi de ekonomik eylem tartışmasında biçimsel ve tözel rasyonalite şeklinde ikiye ayırmıştır. Biçimsel rasyonalite teknik olarak mümkün olan ve fiilen uygulanan nicel hesaplama dayanmaktadır. Her türlü rasyonel ekonomi için gerekli olan ihtiyaçların karşılanmasının, sayısal ve hesaplanabilen terimlerle ne ölçüde karşılandığını değerlendirmektedir. Teknik olarak en uygun yöntemleri kullanan amaç odaklı, rasyonel hesaplar üzerine kurulu, salt biçimsel ve ölçülebilen olguyu yerine getirmektedir. Tözel rasyonalite ise eşya tedarik etme işinin, verili toplumlara ilişkin bir ölçüde göre yürütülen ekonomik yönelimli toplumsal eylem tarafından ne ölçüde biçimlendiğini ifade etmektedir. Eylemi, etik, siyasi, eşitlikçi ya da başka nihai amaçlara ilişkin belli ölçütlerle değerlendirmektedir. Ekonomik eylemin çıktılarının doğru hesaplanması anlamında, biçimsel açıdan rasyonel olursa bile, anılan değer rasyonalitesinin ya da tözel amaç rasyonalitesinin ölçeklerine göre değerlendirme yapılmaktadır (Weber, 1978: 25-26).

Wallerstein, modernitenin görüşlerine temel olması anlamında Weber'in çalışmasından yararlanmaktadır. Weber ilk ayırmada araçsal rasyonaliteye fakat ikinci ayırmada tözel rasyonaliteye yakın durarak bir tür çift-değerlilik, muğlaklık ortaya çıkarmaktadır. Wallerstein tam da bu muğlaklığı ifade etme noktasında, Antonio Gramsci'ye referans vermektedir çünkü ona göre üretici sınıfın siyaseti ile entelektüel sınıfın rasyonalitesi aynı şeydir (Gramsci, 1999: 618). Buna göre siyasi olana rasyonel etiketi yapııştırılarak, tartışılabilir yegâne meseleler olarak biçimsel rasyonaliteye ilişkin konular öne çıkartılırken, tözel rasyonalite arka plana atılmaktadır. Wallerstein'in bu konudaki duruşu ise tözel rasyonaliteden yanadır ve burada Weber'in çağdaşı Sigmund Freud'un psikoteknik çalışmalarından çıkarılacak sonucu ortaya koymaktadır. Ona göre, Freud irrasyonel nevroitik davranışlarla ilgili yaptığı çalışmalarda, iki şekilde biçimsel rasyonaliteye meydan okumaktadır. Öncelikle Freud'un bilinçdışı ile ilgili yaptığı çalışmalarında, irrasyonel görülen davranışların aslında arka planı kavrandığında rasyonel (ya da en azından irrasyonel değil de yarı optimal) olabileceğini ortaya koymuştur (Freud, 2010: 199-200). Diğer meydan okuması ise bastırmanın metodolojisi üzerine yaptığı çalışmalarında ortaya çıkmıştır. Buna göre örneğin bireyin, herhangi bir fobisini bastırarak acıdan kaçmasının uzun vadede yeni ve karmaşık fobi oluşum süreçlerine yol açtığını göstermektedir (Freud, 1963: 130-133). Biçimsel rasyonalite açısından acıdan kaçmak rasyonel bir davranış olabilir. Ancak Freud rasyonel olanın acı ile yüzleşmek olduğunu, daha kalıcı ve iyi bir yol olarak, korkuların üzerine gidilerek hastanın acısını azaltması sonucuna ulaşarak göstermiştir.

Güdek-Gölçek, Ş. (2023). Immanuel Wallerstein'in Dünya-Sistemleri Analizinin Epistemolojik Yaklaşımı ve Özdeşünümü. *Fiscoeconomia*, 7(1), 885-910. Doi: 10.25295/fsecon.1180282

Esasında Aydınlanma inancından üretilen bu yöntemler bireyi rasyonel davranışlar sergileyecek şekilde iyileştirmeyi hedeflemektedir. Ancak diğer taraftan bireyin irrasyonel görülen davranışın temelinde yatan rasyonaliteyi ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla aktör açısından irrasyonel hiçbir şey olmamaktadır. Bu nedenle Wallerstein, modern bilim açısından irrasyonel görünen tözel rasyonaliteye daha fazla dikkat etmemiz gerektiğini belirtmektedir. Tözel rasyonaliteyi, mevcut sorunlarla hesaplaşma, akıllı ve anlamlı seçimler yapma ve toplumsal seçimler yapabileceğimizi iddia etme çabası olarak görmektedir (Wallerstein, 2000a: 254-255). Ona göre “*rasyonaliteden bahsetmek, siyasi değer bakımından rasyonel seçimleri bulandırmak ve süreci tözel rasyonalitenin taleplerine karşı yönlendirmek demektir*”. Sosyal bilimcilerin hayatta kalmalarının kilit unsuru olarak, tözel rasyonaliteyi entelektüel faaliyetlerinin merkezine getirmeleri gerektiğine inanmaktadır (Wallerstein, 2000a: 160; 171). Tözel bir rasyonaliteyi örten biçimsel rasyonalitenin prangasından kurtulup, özgürleşmemiz atmamız gereken temel bir adımdır.

2.4. Zaman ve Uzay

Zaman ve uzay, dünya-sistemleri analizinde varlığın temel parametresi olarak belirlemektedir. Buna göre olaylar veya olay dizileri belli tarihlerde veya süreçlerde gerçekleşmektedir. Toplumsal ilişkiler ve koşullar farklı uzaylarda farklı görünüşler arz etmektedir. Wallerstein, zaman ve uzayı sosyal bilimin dikkate aldığı fakat aynı zamanda da göz ardı ettiği unsurlar olarak görmektedir. Çünkü zaman ve uzay verili olarak alınmaktadır, toplumsal inşası sıklıkla ihmal edilmektedir.

Wallerstein'e göre, modern bilgi yapıları, zaman ve uzayı gerçeklikle ilişkili olan dışsal faktörler olarak yerleştirmektedir. İnsanlar nesnel gerçekliğe içkin öznelardır, fakat karşısında zaman ve uzay insana rağmen var olan doğal çevrenin parçası olan dışsal unsurlardır. Modern dünya-sisteminin düşünsel yapısının bileşenleri arasındaki karşıtlık ilişkisi zaman ve uzay ikilisi üzerinde de kurulmaktadır. Bu noktada modern bilgi yapıları geçen iki yüz yılda iki tür *ZamanUzay* biçimini dayatmaktadır. Bunlardan biri, Wallerstein'in *episodik jeopolitik ZamanUzay* olarak adlandırdığı sonsuz küçük olayların *ZamanUzayı*, diğeri ise ebedi *ZamanUzay* olarak adlandırdığı süregiden sonsuz büyük gerçekliklerin *ZamanUzayıdır*. *Episodik jeopolitik ZamanUzay*, birbirine bitişik olan olaylar dizisi içinde, birinin öncekine dayanılarak açıklanması ifade eden dar bir yapıdır. Bölümler dizisi içinde bir bölüm olma, sonsuz olaylar dizisi içinde bir olay olma özelliğine sahiptirler. Bu olaylar belli bir anda belli bir uzayda oldukları için, meydana geldikleri uzayın sözde özelliği nedeni ile jeopolitiktir ve tikeldir. Ebedi *ZamanUzay* ise bunun karşıtı olarak genel bir yapıyı barındırmaktadır. Ebedi *ZamanUzay* genellemelere sahiptir, çünkü insan davranışlarına ilişkin yasalar, zaman ve uzay içerisindeki varyasyonlardan bağımsız olarak geçerli olmaktadır (Wallerstein, 1998: 71-82). Ebedi *ZamanUzay*, tekil *ZamanUzay* farklılıklarının bilindiği halde ihmal edilmesi suretiyle iddia edilmektedir.

Modern bilgi yapıları *ZamanUzay* boyutunu da ikili bir karşıtlık içerisinde ve bir anlam saptırması ile kurgulamıştır. Bu bilgi yapılarının sağlam veri elde etmesi için yaptığı baskı, sosyal bilimcileri görece kısa bir zamana odaklanmak zorunda bırakmaktadır. Kaçınılmaz olarak bu veriler *episodik jeopolitik ZamanUzayda* ifade edilmiş verilerdir. Ancak bu verilerden elde edilen sonuçların evrensel olduğu iddiası, bu bulguların ebedi *ZamanUzaya* dair olarak

Güdek-Gölçek, Ş. (2023). Immanuel Wallerstein'in Dünya-Sistemleri Analizinin Epistemolojik Yaklaşımı ve Özdüşünümü. *Fiscoeconomia*, 7(1), 885-910. Doi: 10.25295/fsecon.1180282

düşünülmesi gerektiğine neden olmuştur (Wallerstein, 1998: 71-82). Bu çıkarsama hem nomotetik hem de idiografik sosyal bilimler için geçerli olmuştur. *Episodik jeopolitik ZamanUzay* içinde elde ettikleri mikrokozmos verileri, makrokozmosun ip uçları olarak görmüşler ve mikrokozmos olanları, makrokozmos olanlara ulaşmak için kullanmışlardır.

Wallerstein sosyal bilimin bu epistemolojik *ZamanUzay* çıkmazını, Fernand Braudel'in tarihsel yaklaşımından yararlanarak aşmaya çalışmıştır. Braudel'e göre analiz düzeyi olarak zaman üç boyuttan oluşmaktadır. Bunlar uzun vadeli, orta vadeli/konjonktürel (döngüler) ve kısa düzeyli (olaylar) zamanlardır. İlk boyut yavaş, döngüsel ve sürekli olarak geri dönen hareketsiz bütün tarihi içermektedir. İkinci düzey yavaş ritmi olan ve toplumsal tarihi anlatan ilerleyen zamandır. Son olarak en hızlı akan tarih, siyasal olayların gerçekleştiği ve birey düzeyindeki geleneksel (kısa) tarihi içermektedir. Bu boyutlar kısa olandan uzuna doğru aşağı inerek çok katmanlı bir tarih anlayışını oluşturmaktadır (Braudel, 1992: 20-21). Braudel epistemolojik açıdan tercihini uzun süreyi seçerek kullanmıştır. Bu tercih genel bir perspektif kazanmadan, bu perspektifin içindeki mikro tarihlerin anlaşılacağına dayanmaktadır.

Bu yaklaşıma paralel şekilde Wallerstein de üç boyutlu *ZamanUzay* anlayışını geliştirmiştir: Döngüsel-ideolojik *ZamanUzay*, yapısal *ZamanUzay*, dönüşümsel *ZamanUzay*. Döngüsel-ideolojik *ZamanUzay*, ebedi döngüleri ifade etmemekte fakat tekil tarihsel işleyiş dahilinde meydana gelen ve aslında bu sistemin düzenleyici mekanizması olan döngülere odaklanmaktadır. Bunlar tarihsel toplumsal sistemin ritimlerini ifade eden, örneğin 50-60 yıllık *Kontradieff döngüler* gibi, orta vadeli döngüsel kalıplardır. Bu döngüler sistemin anatomisini ortaya çıkararak, rasyonalitesinin ahlaki olarak değerlendirilmesini mümkün kılmakta ve değişime dair değerlendirmenin önünü açmaktadır. Bu döngüler aynı zamanda ideolojiktir, çünkü söz konusu tarihsel sistemin geçtiği uzayın ideolojik markörlerini taşımakta yani jeokültürel kodları yansıtmaktadır (Wallerstein, 2003b: 45-47).

Yapısal *ZamanUzay* daha uzun bir dilimi daha kapsamlı olarak ele almakta ve sistemin türüne, parametlerine, varlığına ve sınırlılıklarına ışık tutmayı sağlamaktadır. Yapısal *ZamanUzay* bize "(sistem içinde kısa vadede) değiştiremeyeceklerimizden ve (sistem içinde uzun vadede) kesinlikle değişeceklerden, sistemin kısa vadede niçin gerçekten değişmediğinden (döngüsel ritimler) ve uzun vadede niçin değişmek zorunda olduğundan (asırlık eğilimler, denge noktasından uzaklaşma) bahsetmektedir". Wallerstein sosyal bilimin yapısal *ZamanUzay*ı anlamakta başarısız kaldığı sürece, topluma dair bilgi edinme çabasının yanlış yerlere gideceğini ve iyi toplum kurma kabiliyetinin ortaya çıkmayacağını belirtmektedir. Son olarak, dönüşümsel *ZamanUzay*, kısa ve çok nadir gerçekleşen sistemin değişim anını ifade etmektedir (Wallerstein, 2003b: 49). Bunlar bir tarihsel sistemden diğerine, toplumsal yaşamın bir örgütlenme biçiminden diğerine geçildiği kırılma anlarıdır. Wallerstein içinde bulunduğumuz modern dünya sisteminin, böyle dönüşümsel bir *ZamanUzaya* neden olacak yapısal bir kriz ve kaotik davranışlar ile karakterize edilen bir dönemde olduğunu belirtmektedir (Wallerstein, 2000c: 251).

Wallerstein, düşüncenin öncüllerini sağlayan kategoriler olarak gördüğü *ZamanUzay* kavramını, bilgi dünyasının yeniden inşası vazifesinin merkezinde görmektedir. Yeniden inşa, bilgi dünyasının önemli meydan okumalarla karşılaştığı bu dönüşüm döneminde, rolünü başarıyla yerine getirebilmesi için gereklidir (Wallerstein, 1988: 289-290). Bunun için düşünce

biçimlerinde *ZamanUzay*ın doğru özümsemesi ve çok boyutlu bir analiz bütünlük içerisinde yapılması önem kazanmaktadır.

3. Yeni Sosyal Bilime Dair Umutlar ve Beklentiler

Dönüşümsel *ZamanUzay* içinde bulunduğumuzu söyleyen Wallerstein, bilgi dünyasının bir kriz veya deprem içinde olduğunu belirtmektedir. 1970'lerden itibaren modern bilgi yapılarına yönelik, gerçek dünyayı yorumlamadaki nihai kabiliyetsizliği nedeni ile, önemli iki saldırı yapılmıştır. Bunlardan ilk doğa bilimleri alanından karmaşıklık çalışmalarından ve diğeri ise beşerî bilimler alanından kültürel çalışmalardan gelmektedir. Farklı çıkış noktalarından hareket eden bu iki alan, Newtoncu mekaniğe dayalı *nomotetik* bilimi hedef alma açısından birleşmektedir.

Esasında fiziksel bilimlerde *süpermakroskopik* ve *süpermikroskopik* alanları açıklayamadığı için Newton mekaniğine karşı bir muhalefet eskiye dayanmaktadır, ancak asimetri, doğrusal-olmayan, denge-dışı gibi kavramların bilim cemaatinde ciddiye alınması yenidir. Newton mekaniği en temelde, fiziksel fenomenleri yöneten ebedi kuralların basite indirgenebileceği, denklemlerin doğrusal ve belirlenimci olduğu, denklemlerin geçmiş ve gelecekte tüm zamanlarda geçerli olacağı görüşünü benimsemektedir. Bunun aksine Ilya Prigogine'nin öncülüğü yaptığı karmaşıklık çalışmaları merkezine göreli zaman-oku kavramını oturtmaktadır. Zaman-oku zamanın doğrusal olduğunu, geri döndürülebilir olmadığını ve olamayacağını kabul etmektedir. Her şey, her şeyi etkilemiştir, etkilemektedir ve etkileyecektir, bu etki silsilesinde geçmiş geleceği sınırlayabilmekte fakat belirleyememektedir. Fiziksel dünyanın anlaşılmasında odaklanılan dengeler geçicidir, tüm sistemler önce denge noktasına ulaşır sonra da bu noktadan uzaklaşma eğiliminde olurlar. Dolayısıyla sistem, salınımsal veya döngüsel olarak ilerlemektedir ve denge noktasından yeterince uzaklaşıldığında çatallaşmaktadır. Bir denklemin birden daha fazla çözümünün olduğu çatallaşma durumlarında sistem değişecektir ancak ne şekilde değişeceği öngörülemezdir (Lee, 2007: 139-152). Dolayısıyla dünya karmaşıktır ve gittikçe karmaşılaşmaktadır. Bilimin görevi bu karmaşıklığı (imkânsız) basitliğe indirgemeye çalışmak değil, anlamak ve yorumlamaktır.

Karmaşıklık çalışmaları, sosyal bilimler için epistemolojik bir devrimin sinyallerini vermektedir. Bu çalışmalar ebedi *ZamanUzay*ın temelini çürütmüş, *episodik jeopolitik ZamanUzay*ı reddetmiş ve bunların yerine geçerli olduğu sürece (yani bağlama bağlı) toplumsal gerçekliğin olduğu kuralını getirmiştir. Sistemler sürekli olarak bu dönemlerin ardından yeni düzenler doğuracak kaos noktalarına evrilmektedir. Wallerstein'e göre döngüsel ideolojik *ZamanUzay*ın yerleştirildiği yapısal *ZamanUzay* bu noktada oldukça yararlıdır.

Karmaşıklık çalışmalarının sosyal bilime dair diğer devrimci etkisi, fiziksel bilimlerin "*sosyal bilimleşme*"sinde yatmaktadır. Ancak bu modernitenin sosyal bilimi değil olması gereken şekilde bir sosyal bilimdir. Zaman-oku sosyal bilimin karmaşık gerçekliğini fiziksel dünyaya taşımıştır. Dolayısıyla fiziksel bilimlerin, geleneksel *nomotetik* epistemolojiden uzaklaşması, sosyal bilimcilerin "*bilim*" olmak adına bu epistemolojiye yaklaşma çabalarını anlamsız hale getirmektedir.

Güdek-Gölçek, Ş. (2023). Immanuel Wallerstein'in Dünya-Sistemleri Analizinin Epistemolojik Yaklaşımı ve Özdüşünümü. *Fiscoeconomia*, 7(1), 885-910. Doi: 10.25295/fsecon.1180282

Aynı dönemlerde beşerî bilimler içinde yapılan kültür çalışmaları, kendisini mevcut epistemolojilerin radikal bir eleştirisi olarak sunmuştur. Kültür çalışmaları kanunlar olarak şeylerle özetlenen kendiliğinden estetik olarak sunulan kavrama (yani estetik kanunlara) karşı gelmektedir. Kanunlar iyi ve güzel alanındaki evrensel değerleri oluşturmakta ve geleneksel beşerî bilimler bu değerleri içselleştirerek metinleri analiz etmektedir. Kanunlar beşerî bilimlerde ebedi *ZamanUzayı* temsil etmektedir ancak, bu kanunlaştırılan estetik inşası tekil yani *episodik jeopolitik ZamanUzayı* temsil etmektedir. Dolayısıyla kültür çalışmaları evrenselciliğe ve determinizme karşı çıkarak, toplumsal gerçekliğin bağlamı olduğunu ve bu bağlamın da özgül olduğunu belirtmektedir (Wallerstein, 2003b: 53). Bu çalışmalara göre dünya sistemindeki hâkim kesimler, kendi gerçekliklerini evrenselleştirerek insanlığın gerçeklikleri haline getirmektedir.

Kültür çalışmalarının sosyal bilimin epistemolojisi için ortaya çıkardığı yenilik, gerçekliğin toplumsal süreçlerle inşa edildiği ve bu nedenle ebedi kurallar ile açıklanamayacağı sonucudur. Wallerstein bu gerçekliğin, yapısal *ZamanUzayda* inşa edildiğini ve döngüsel ideolojik *ZamanUzayda* değiştiğini belirtmektedir. Bununla birlikte bağlamın öneminin vurgulanması, sosyal gerçekliğin herhangi bir bağlamdaki bir örneği olmadığını ve ötekinin rasyonalitesini değerlendirmenin zorunluluğunu açığa çıkarmıştır.

Wallerstein, bilgi dünyasının içinden geçmekte olduğu çatallanma aşamasında, karmaşıklık ve kültür çalışmalarının eş zamanlı yükselişinin sosyal bilim için yeni bir sürecin yolunu açtığını işaret etmektedir. Ona göre, geçtiğimiz iki yüz yılı aşkın sürede doğa bilimleri ve beşerî bilimler arasındaki mücadelede kalan sosyal bilimin kendine ait bir epistemolojik duruşu olmamıştır. Felsefe ve bilim arasında savrularak parçalanan sosyal bilim, iki kültür ikilemini aşacak ve bilgi dünyası için yeni bir epistemoloji yaratacak fırsata yakalayabilecektir. Böylece doğrunun bilgisi ile ikinin bilgisinin yeniden bütünleştirilmesine imkân sunulmaktadır.

Wallerstein bilgi yapıları için kaotik görünen çatallanma içinde olduğumuz bu ortamda, yeni bir sosyal bilim inşa etmenin görevimiz olduğunu hatırlatmaktadır. Bu görevi yerine getirmek için sosyal bilimlerin ikincil ve bölünmüş karakterini aşmak ve her türlü maddi gerçekliği bir bütün olarak incelemek gerekmektedir. Sosyal bilimin kurumları, kolektif bilgiyi mümkün kılacak şekilde yeniden inşa edilmelidir. *“Kurumsal otoritelerin bünyevi muhafazakarlığı ve böyle bir yeniden inşanın dünyadaki kaynakların ve iktidarın eşitsiz biçimde dağıtmasından faydalananlara yönelttiği tehdit dikkate alındığında, muazzam bir görevdir bu”* (Wallerstein, 2000a: 208). Düşünsel olarak, karışıklık, şiddet, belirsizlik ve dönüşüm ile karakterize edilen sayısız riskle karşı karşıya olduğumuz zorlu bir dönemde bulunmaktayız. Ancak bu dönemde, biçimsel ve tözel rasyonalitenin sonuçları ile hesaplaşmamız ve vizyonumuzu tözel rasyonalite ile aydınlatmamız gerekmektedir. Bilimciler kendilerini bilimsel düşüncenin değer yargılarından bağımsız olduğu yanıltıcı klişeden sıyrılmalıdır (Wallerstein, 2003c: 253). Çünkü iyi ve doğruyu arama eylemi bir potada eritilmelidir.

Dönüşümsel bir *ZamanUzayda* olduğumuzu belirten Wallerstein, bilgi dünyasını bu mücadelede asli bir unsur olarak inşa edemezsek, sosyo-politik mücadelede aklı başında bir yer tutamayacağımızın farkın olmamız gerektiğini söylemektedir (Wallerstein, 2003b: 57-58). Kendi kendimizi, insan özgürlüğüne ve kolektif refaha ulaşma yolunda verilen gerçek mücadelenin dışında bırakabileceğimizi vurgulamaktadır.

Bu görevi yerine getirebilmek için ütopya olmasa da *ütopistik* sosyal bilimin merkezine yerleştirilebilir bir yaklaşımdır. *Ütopistik*, mümkün ütopyaların, bunların sınırlarının, ütopyaya ulaşma önündeki engellerin ve bu engellerin nasıl aşılacağına analizidir. Gerçek tarihsel alternatif analitik incelemesinin, mükemmel değil alternatif ve güvenilir geleceğin çehresinin, doğruluk ve iyilik arayışının uzlaşısıdır. *Ütopistik* amaçların neler olması gerektiğine dair bilimden, ahlaktan ve politikadan öğrenilenleri birleştirmeye kanalize etmektedir (Wallerstein 2001: 11-12). *Ütopistik* sosyal bilimcilerin sorumluluğunu yansıtmaktadır, bu sorumluluk içinde bulunduğumuz çatallanma dönemlerinde ise acil bir ödeve dönüşmektedir. Wallerstein *ütopistik* konusunda, ciddi olmak için determinizm-özgürlük, yapı-faillik, küresel-yerel ve makro-mikro gibi (geçmişte bizleri daha verimli yollara girmekten alıkoymuş olan) önemsiz meseleler üzerinde tartışmaya son vermek gerektiğini belirtmektedir (Wallerstein, 2000a: 235). Çünkü bu karşıtlıklar bir tercih meselesi değil, bir zamanlama ve perspektif derinliği meselesidir. Wallerstein için yeni bilim, entelektüel çıkmazlara yanıt aramayı amaçlayan bir girişimi temsil etmektedir (Hopkins & Wallerstein, 2000: 300). Bu girişim sosyal bilimlerin inşa edilmiş olan geleneksel kalıplarının dışına çıkmayı gerektirmektedir.

4. Dünya-Sistemleri Analizinin Epistemolojik Özdüşünümü

Modern bilgi yapılarının gerçeği anlamakta yetersizliği bir yana bizzat gerçekliğin anlaşılmasının önündeki engeller olarak gören Wallerstein, sosyal bilimin epistemolojisini eleştirmiştir. Bu kısır bağlamı kırmak için yeni bir epistemolojik yaklaşıma dair öneriler geliştiren Wallerstein, kendi yaklaşımını dünya-sistemleri analizi ile somutlaştırmaya çalışmıştır. Yeni bir sosyal bilim için ip uçlarını değerlendirmek ya da Wallerstein'in ütopistik yaklaşımını hayata geçirmek adına dünya-sistemleri analizine daha yakından bakmak gerekmektedir. Dünya-sistemleri analizi Wallerstein'in aşmayı amaçladığı epistemolojik kısıtları ne derece aşabildiğine veya sosyal bilimlere yaptığı eleştiriler bağlamında, toplumsal gerçekliği anlayabilmek için uygun epistemolojiyi geliştirip geliştiremediğine bakmak yararlı olacaktır. Dolayısıyla kendi eleştirilerini, kendi analizine yönlendirerek dünya-sistemleri analizinin özdüşünümünü gerçekleştirmek önemlidir. Bu nedenle sosyal bilimlere yönelttiği aynı eleştiri başlıkları altında dünya-sistemleri analizini değerlendirmek gerekmektedir.

4.1. İki Kültür ve Tek Disiplinlilik

Wallerstein'in dünya-sistemleri analizinin iki itkisini epistemolojik bütüncüllük ve tek disiplinlilik olarak belirtmesi, bu konuya özel bir önem atfettiğini göstermektedir. Wallerstein hem iki kültürün dayattığı *nomotetik-idiografik* epistemoloji ayrımını hem de sosyal bilimin disiplinler olarak parçalanmışlığını aşmayı amaçlamaktadır. Nitekim Wallerstein'in ulaşmaya çalıştığı toplumsal bilgi, birbiriyle ilişkili ve iç içe pek çok alanın bütünlüğünü yansıtmaktadır ve dolayısıyla parçalanması mümkün değildir.

Wallerstein içinde bulunduğumuz dönemde, bilgi yapılarında değişikliğe gidebilmek için karmaşıklık ve kültür çalışmalarını umut verici bulmaktadır. Karmaşıklık çalışmalarının, bilginin karmaşık ve değişken olduğunu vurgulaması ve kültür çalışmalarının bilginin bağlamlılığına atfettiği önem, sosyal bilimin karmaşık ve tarihi gerçekliği için *nomotetik-idiografik* ayrımını aşmaya yardımcı olacaktır. Bu amaca uygun şekilde, Wallerstein'in farklı noktalardan *nomotetik* ve *idiografik* epistemolojiyi birlikte benimsediği ya da ikisi arasında bir ayrıma

gitmediği görülmektedir. Örneğin sistemin tarihsel dolayısıyla bağlamı özelliği *idiografik*, fakat bilginin kendi bağlamı içindeki geçerliliğinin evrensel olması ile *nomotetik* epistemolojiye yaklaşmaktadır. Benzer şekilde içinde bulunduğumuz modern dünya-sistemi analizinde kapitalist ekonominin ve eşitsiz mübadelenin etkilerine odaklanırken *nomotetik*, jeokültürün iktidar ilişkilerindeki önemini vurgularken *idiografik* epistemolojiye yaklaşmaktadır. Fakat bununla birlikte, Wallerstein'in dünya-sistemlerinin sosyal, politik ve bilimsel örgütlenmesini sistemin ekonomik yapısı ile ilişkilendirmesi de iktisat biliminin genel eğilimi olan *nomotetik* epistemolojinin belirgin olmasına neden olmuştur. Nitekim dünya-sistemleri analizinin önemli bir kısmı ekonomik yapının işleyişini ele almakta ve sosyal, siyasal ve bilimsel formasyonları da ekonomik sistem ile ilişkili olarak analiz etmektedir. Ayrıca *idiografik* epistemolojinin özelliği olan tikel çözümlenmelerden ziyade sistem içinde geçerli, genel ve makro bilgiye odaklandığı için, genel bilgi elde etme bağlamında, *nomotetik* epistemolojiyi daha fazla benimsemiş durmaktadır. Bu durum sistemin içerisindeki tikel ve özgül bilgi edinimini zorlaştırmaktadır.

Bu sorunun, Wallerstein'in toplumsal gerçekliğin bütüncül özelliğini ön plana çıkarmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Nitekim içinde bulunduğumuz tarihsel yapıyı anlamak için bütüne, sisteme bakmamız gerektiğini düşünerek bir toplumu ya da devleti değil dünya-sistemlerini analiz etmiştir. Dünya-sistemleri yaklaşımı bu yönü ile makro ve genel bir bilgiye ulaşmak için yararlı olmaktadır. Fakat sistemin, içinde bulunan bileşenlerinin davranışlarını belirlediği aşkın bir yapı olarak görülmesi ile özgün süreçlerin ve aktörlerin iç dinamik özellikleri ihmal edilmektedir. Wallerstein'in modern dünya-sisteminin devletlerin davranışlarını koşullandığını düşünmesi de bu yaklaşımını açığa çıkarmaktadır. Dolayısıyla fazla bütüncül ve tümünden gelimci yaklaşımı dünya-sistemleri analizinin doğru bilgi kısıtını oluşturmaktadır. Üstelik bu şekilde sistemin yapısından elde edilen bilginin genellenmesi ve tüm dengelimci eğilimi *nomotetik* epistemolojiye yakınlığını bir kez daha yansıtmaktadır.

Wallerstein'in analizinin *nomotetik* epistemolojiye yaklaştıran diğer sorun ise sosyal bilimcinin hem iyi hem de doğruyu hedeflemesi gerektiği önermesine rağmen daha çok doğru ile ilgilenmesinden gelmektedir. Wallerstein modern dünya-sistemleri analizinde, sistemi dengede tutan ve işlerlik kazandıran unsurları açıklamaya odaklanmaktadır. Fakat sistemin tüm olumsuzluklarına rağmen, dönüşümüne yol açacak çelişkilerin tespit edilmesi noktasında fazla donanımlı olmadığı görülmektedir. Jeokültürün iktidar ilişkilerini kurmak ve sürdürmek açısından işlevini açıkladığı kadar iktidar ilişkilerini sağlayan anlam kodlarının nasıl ortadan kaldırılacağını açıklamış değildir.

Bu sorunlar göz önüne alındığında Wallerstein'in *nomotetik* ve *idiografik* epistemolojiyi bir arada, fakat asimetric şekilde, kullandığı görülmektedir. İki epistemolojik kültür ayrımını aşmaya çalışmıştır ancak modern bilgi yapılarını barındıran iktisat, sosyoloji ve siyaset biliminin *nomotetik* eğilimini kırmaktaki başarısı açık değildir. Ancak bu disiplinlerin sınırlarını kaldırarak bir arada kullanma veya tek disiplinlilik konusunda modern bilgi yapılarından ayrılmakta başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Toplumsal ilişkileri, siyasi iktidarı ve kapitalist ekonomik sistemi bütüncül bir yaklaşımla açıklamaya çalışmıştır. Örneğin sistemin işleyişini sağlamak adına kilit bir kavram olan hegemonya siyasi iktidarı temsil ettiği kadar kültür ve ekonomik sistem ile de ilişkilidir. Toplumsal gerçekliğin bütünlüklü yapısını, iddia ettiği gibi, disiplinlerin sınırlarını kaldırarak ve birbiriyle iç içe geçmiş bilgiyi elde etmeye çalışarak, parçalamamıştır.

4.2. Avrupa Merkeziliğinin Sınırlarının Zorlanması

Wallerstein Avrupa merkeziliği aşamadığı konusunda sıklıkla eleştirilmektedir ve aslında buna neden olacak fazlaca unsuru da analizinde barındırmaktadır. Çünkü dünya-sistemleri analizinin odaklandığı başlıca sorunsal Avrupa'dan kaynaklanmaktadır, kullandığı kavramlar Avrupa'da doğan modern bilgi yapılarında üretilmiştir, örnekleri ve referansları Avrupa'dan gelmektedir (Frank & Gills, 2003: 90). Avrupa dışı bölgeler analizde yer almamakta ve tarih yazımına Avrupa'nın özneliği yansırken diğer devletler pasif katılımcılar olarak yer almaktadır. Fakat doğru bir yargıya varmak için bu unsurlara daha yakından bakmak gerekmektedir.

Wallerstein, dünya-sistemleri analizini temelde içinde bulunduğumuz toplumsal gerçekliğin bilgisini elde etmek için geliştirmiştir. Ona göre sosyal bilimcilerin görevi tarihsel sistemleri ve daha özelden içinde bulunduğumuz tarihsel sistemi çözümlenmek, sistemlerdeki örgütleyici ilkeleri açığa çıkarmak, kurumların işleyişini ve tarihsel dalgalanmalarını açıklamaktır. Bu açıdan Avrupa üzerindeki yoğun ilgisi anlaşılabilir zira bu sistemin çıkış noktasını, sistemin kurumlarını ve jeokültürel kodlarını Avrupa'ya dayandırmaktadır. Ancak analizinin odağına Avrupa'yı oturturken, diğer bölgeleri ihmal ettiğine yönelik eleştirilerin haklılık payı bulunmaktadır. Sistemin oluşumu ve işleyişi tamamen Avrupa'nın inisiyatifinde görünmekte ve diğer bölgeler işlevsizleştirilmekte veya etkisizleştirilmektedir.

Diğer taraftan, içinde bulunduğu modern bilgi yapılarından kolayca sıyrılması söz konusu olmadığı için Avrupalı bilime, kavramsal bağlılığı anlaşılabilir. Fakat dayandığı referansların Avrupalı olması ideolojik bir bağlılığın devam edip etmediği sorunu doğurmaktadır. Bu noktada özellikle Weber'in tözel rasyonalite konusunda kaynak gösterilmesinde görülebilecektir. Ancak Avrupalı referansları, örnekleri ve kavramları Avrupa merkeziliğe karşı kullanmasının, Avrupa merkeziliği üretmesi ile aynı anlama gelmediğini gözden kaçırmamak gerekmektedir.

Bu konuda dünya-sistemleri analizinin özdüşünümünü yapmak için, Wallerstein'in Avrupa merkeziliğinin ilkeleri olarak belirlediği unsurlara da bakmak gerekmektedir. Öncelikle tarih yazımı konusunda, Wallerstein'in Avrupa'yı konu edinmesi, benimsediği tarih yazımı stratejisi ile tutarlıdır. Onun stratejisi, Avrupa'nın yaptığı her şeyin yanlış analiz edildiği savına ve hem bilim hem de siyasi dünya için olumsuz ve tehlike sonuçlar yarattığı temeline dayanmaktadır. Dolayısıyla tarih yazımında Avrupa'nın özneliğini olumsuzlayan veya olumsuz sonuçlarını ortaya koymayı amaçlayan bir yaklaşımı benimsemiştir. Nitekim bu, Wallerstein'in bu konuda kendisine yapılan eleştirilere yönelik yaptığı açıklamadan anlaşılmaktadır. Wallerstein, *"Avrupa merkezci olmak bir yana, benim analizim Avrupa'yı egzotikleştiriyor. ...Avrupa ve dünya, belki günün birinde Avrupa'nın (ve onun aracılığıyla dünyanın) başına dert olan bu korkunç hastalıktan (modern dünya-sistemi veya kapitalist dünya-ekonomisi) kurtarılacaktır"* ifadelerine yer vererek tutarlılığını göstermiştir (Wallerstein, 2003d: 532).

Avrupa merkeziliğinin diğer ilkelerine bakıldığında Wallerstein'in analizine eleştirilerini yansıttığı görülmektedir. Örneğin tarih yazımı konusunda Avrupa'nın olumsuzlanması, aynı zamanda evrenselliğinin diğer ilkesi olan medeniyeti saf dışı bırakmaktadır. Çünkü olumsuz bir aktörün, diğer medeniyetlerden farklı ve üstün bir medeniyeti temsil etmesi söz konusu değildir. Aydınlanmanın ilerleme ilkesine karşı çıkararak, bir sistem sona erdiğinde yerine gelecek olanın daha iyi olup olmayacağını belirsizliği üzerinde durmaktadır. Bilginin ilerlemeci

bir mantıkla değil, fakat karmaşık ve döngüsel süreçlerle ilerlediğini belirtmektedir. Benzer şekilde evrensellik ilkesini, tarihsellik yaklaşımı ile dışlamıştır. Bilgi evrensel değil aksine içinde bulunduğu tarihsel sistemin yapısında inşa edilmektedir ve değerden bağımsız bilgi söz konusu değildir. Bilginin inşa ve değer bağımlı boyutu da objektif bilginin olmadığını işaret etmektedir. Fakat bu aşama tarihi bağlam ya da sistem içerisinde evrensel bir bilginin olduğu kabulüne parantez açmak gerekmektedir. Nitekim daha önce belirtildiği gibi tarihi sistemden elde edilen bilginin tüm dünyaya genellenmesi neticesinde, tikel özgünlüklerin ihmal edilmesi söz konusu olmaktadır.

Wallerstein modern bilimin kapitalizmin dinamikleri ile doğduğunu ve ürettiği bilginin de içinde bulunduğu bağlamda inşa edildiğini belirtmektedir. Dünya-sistemleri analizi yaklaşık bin beş yüzyıllık Avrupa kaynaklı bilgi yapılarının içinde oluşmuş ve bu yapıları aşmaya çalışmıştır. Ele alınan açılardan bakıldığında, içinde doğduğu bilgi yapılarının Avrupa merkezci kısıtlarını göz önüne alarak, Avrupa merkezliği zorladığı gerçeği kabul edilmelidir fakat aşığı söylemek tartışmalıdır.

4.3. Tözel Rasyonaliteye Dönüş

Modern bilgi yapılarında rasyonalist bilimci, tarafsız, ampirik, evrensel doğruları arayan, karmaşık gerçeklikleri çözümleyerek basit olanı keşfeden, nihai nedenleri değil etkili nedenleri açığa çıkaran kişileri ifade etmektedir. Bununla birlikte Weber'in amaçsal rasyonaliteyi ön plana çıkarması da Aydınlanmanın ruhunu taşımaktadır. Bu rasyonalitelere karşın Wallerstein, eylemi, etik, siyasi, eşitlikçi ya da başka nihai amaçlara ilişkin belli ölçütlerle değerlendiren tözel rasyonalitenin üzerinde durmuştur.

Wallerstein modern rasyonalist bilim adamının takınması gereken tüm unsurları dışlamış aksine daha önce bahsedildiği gibi bu niteliklere sahip bilginin mevcudiyetini sorgulamıştır. Ona göre sosyal bilimci değer bağımlı, tarihsel-toplumsal gerçekleri arayan, karmaşık gerçekleri makro/bütüncü düzeyde ele alan ve salt ampirik olanın değil gerçekliğin her boyutuna dikkat eden kişidir. Bu noktada Wallerstein'in dünya-sistemleri analizi modern bilgi yapılarının merkezine aldığı rasyonaliteden bir kopuşu sergilemektedir.

Tözel rasyonaliteye daha fazla dikkat etmemiz gerektiğini belirten Wallerstein, bu önerisiyle paralel bir yaklaşıma sahiptir. Ona göre dünya-sistemleri analizi kapitalist ekonomik eşitsizliklere, iktidar ilişkilerine ve bunların etkisi ile kurumsallaşan modern sosyal bilime karşı ahlaki bir protestodur. Wallerstein dünya-sistemleri analizini yani eylemi, bu ahlaki değer ile sınamaktadır. Bu anlamda Freud'un irrasyonel görülen davranışların temelinde yatan mantığı ortaya çıkardığımızda rasyonel görülebileceğini belirttiği gibi, modern bilgi yapıları açısından bakıldığında Wallerstein'in irrasyonel olarak değerlendirilecek olan analizinin, arkasındaki ahlaki motivasyon ile ele alındığında oldukça rasyonel olduğu anlaşılacaktır. Çünkü onun amaçlarına ulaşmada yol gösterici bir faktör olarak gördüğü tözel rasyonalite, tam da modern yapılara göre rasyonel olanı sorunsallaştırmayı ve değer yüklü olmayı içermektedir. Ahlaki bir misyonu hedeflemesi anlamında, analizini teorik anlamda tözel rasyonaliteye dayandırmıştır. Wallerstein modern dünya-sistemi analizi ile içinde bulunduğumuz tarihsel döneminin ekonomik, sosyal, siyasal ve bilimsel formasyonlarının barındırdığı hiyerarşi, sorun ve kısıtlara ilişkin değerlendirme yapmaktadır. Böylece sistemin yapısal sorunları ve açıkları ortaya çıkmaktadır. Ancak iyiden çok doğruyu araması modern dünya-sisteminin sorunlarını aşmaya

Güdek-Gölçek, Ş. (2023). Immanuel Wallerstein'in Dünya-Sistemleri Analizinin Epistemolojik Yaklaşımı ve Özdüşünümü. *Fiscaeconomia*, 7(1), 885-910. Doi: 10.25295/fsecon.1180282

yarayacak ip uçlarının geri planda kalması ile sonuçlanmıştır. Wallerstein sistemin kusurlarını ortaya çıkarmakta ancak nasıl değişeceğine dair kapsamlı bir çıkarım ya da önerme yapmamaktadır. Fakat modern dünya-sisteminin bilgi yapıları üzerine yaptığı çalışmaları bu eleştirinin dışında tutmak gerekmektedir. Wallerstein sosyal bilim epistemolojisi üzerine yaptığı çalışmalar ve araştırmalar ile yeni bir sosyal bilimin önüne açmaya çalışmıştır. Bu amaç için sosyal bilimcilere düşen görevler ve ahlaki sorumluluk üzerinde durmuş ve yönlendirici çalışmalar yapmıştır. Bu anlamda modern dünya-sisteminin değişimi konusunda yeterince hissedilmeyen tözel rasyonalitenin modern dünya-sistemi bilgisini edinme motivasyonunu oluşturduğu anlaşılmaktadır. Wallerstein'in modern dünya-sistemi sorunlarını, bilgi yapılarından başlayarak aşmaya çalıştığını düşünmek mümkündür.

4.4. ZamanUzay

Düşüncenin öncüllerini sağlayan kategoriler olarak gördüğü *ZamanUzayın*, bilgi dünyasının yeniden inşası vazifesinin merkezinde gören Wallerstein, analizinde üç boyutlu *ZamanUzay* yaklaşımına sıkı sıkıya bağlılık göstermiştir. Bu bağlılık hem *ZamanUzayın* bilginin içinde olduğu bağlamlar olarak verdiği önemde hem de üç *ZamanUzay* boyutunu uygulamasında görülmektedir.

Wallerstein modern bilgi yapılarının aksine *ZamanUzayı* dışsallaştırmamış, fakat bilgi inşa sürecinin beşiği haline getirmiştir. Bilgi ancak içinde üretildiği zaman ve uzayda geçerlidir. Dolayısıyla bilgiyi koşullandıran bir bağlam vardır ve bu açıdan bilginin mahiyeti ancak bağlamı ile anlaşılabilir. Zaten *ZamanUzayın* bu işlevine verdiği önem yapısal *ZamanUzay* boyutunda açıkça görülmektedir. Bu boyut, uzun bir dönemi, bir sistemin kuruluşundan sonuna kadar olan dönemi kapsamaktadır, fakat dönüşüm yaşadığı son zamanı değil. Bu *ZamanUzay* içinde bulunduğumuz tarihsel sistemin özelliklerini, işleyiş mekanizmalarını, sınırlarını daha genel bir şekilde sistemin yapısını ortaya çıkartmaktadır. Bu sayede bilginin meydana geldiği geniş arka plan anlaşılmaktadır. Modern dünya-sistemi analizinde, sistemin yapısal unsurlarına, denge mekanizmalarına ve iş bölümüne verdiği ağırlık, yapısal *ZamanUzayı* ne derecede ciddiye aldığını göstermektedir.

Bununla birlikte yapısal *ZamanUzayda* sistemin uzun vadede değişecek fakat kısa vadede gerçekten değişmeyecek olduğu kabulü bir durağanlık-sabitlik sorunu yaratmaktadır. Örneğin modern dünya-sisteminde, devletler arası iş bölümü katı bir yapı olarak alınmaktadır. Böyle bir yaklaşım sistemin çatallaşıp dönüşeceği zamana kadar temel özelliklerinin kalıcı olacağı sonucunu doğurmaktadır. Böyle bir ön kabul örneğin kapitalizmin neden olduğu eşitsizlik ortadan kaldırmak adına mücadeleyi anlamsız hale getirmektedir. Modern dünya sistemine yönelttiği tüm eleştirilere rağmen, sistemin içindeki aktörlerin sistemin yapısını değiştirecek etkisi olmayacaksa öyleyse modern dünya-sistemleri analizinin de bir önemi kalmayacaktır.

Fakat aynı zamanda Wallerstein gerçekliğin karmaşık olduğunun ve verili olmadığının bilincinde olarak daha kısa zaman dilimlerini içeren döngüsel-ideolojik *ZamanUzay* boyutuna analizinde yer vermiştir. Bu boyut özellikle sistemin değişim olanaklarını ortaya koymakta hem de sistemin düzenleyici mekanizmaları olarak çalışmaktadır. Modern dünya-sistemi analizinde bu boyut 50-60 yıllık *Konradieff döngüler* olarak belirmiştir. Bu dönemler üretim, kar kaynakları ve finansal piyasalar arasındaki dinamik ilişkiye ışık tutmaktadır. *Konradieff döngüler*, üretim ve yüksek karın yaşandığı, sermaye birikimlerinin yoğun olduğu A ve düşük

Güdek-Gölçek, Ş. (2023). Immanuel Wallerstein'in Dünya-Sistemleri Analizinin Epistemolojik Yaklaşımı ve Özdüşünümü. *Fiscaeconomia*, 7(1), 885-910. Doi: 10.25295/fsecon.1180282

karın, finansal gelirin ve âtil kalan sermayenin bulunduğu B dönemi olmak üzere iki dönemden oluşmaktadır. Bu dalgalanmalar sistemin nefes alışı verisi gibi, sisteme yaşamsal bir fonksiyon sağlamaktadır. Bu yönü döngüsel-ideolojik *ZamanUzay* boyutunun düzenleyici özelliğini göstermektedir. Bununla birlikte bu döngüler değişime dair mesajlar da vermektedir, çünkü kapitalist sistemin kalbi olan sermayenin, organik bileşenleri arasındaki ilişkilerin yönünü yansıtmaktadır. Dolayısıyla bu döngülerden sistemin gidişatına ilişkin bilgi elde etmek mümkündür.

Son olarak, Wallerstein kısa ve çok nadir gerçekleşen sistemin değişim/kırılma anı olan dönüşümsel *ZamanUzaya* yer vermiştir. Wallerstein içinde bulunduğumuz zamanın böyle bir dönem olduğunu belirtmekte ve bu noktada sosyal bilimcinin üzerine düşen görevlere odaklanmaktadır. Nihai durumda *ZamanUzay* konusunda Wallerstein'in analizinde bir tutarlılık olduğu görülmektedir.

5. Sonuç

Dünya-sistemleri analizini 19. yüzyılın ortasından itibaren gelişmeye başlayan sosyal bilim araştırmalarının *a priori* varsayımlar kümesine karşı bir protesto olarak gören Wallerstein, geliştirmeye çalıştığı yaklaşımını bu analiz ile denemiştir. Bu deneme sosyal bilimler bilgi yapılarına meta-teorik açıdan önemli katkılar sunmaktadır. Bu katkıların temel unsurunu ise bilginin bütünlüğü varsayımı oluşturmaktadır. Wallerstein bilginin disiplin sınırları ile ayrılmasının yanlışlığı üzerinde titizlikle durmuştur. Bu nedenle analiz birimini "tarihsel sistem" olarak kavramsallaştırılmaktadır. Toplum yerine bu kavramı seçmesini toplumun devletle yarattığı merkezi çağrışımdan ve zaman/mekân sınırlamalarından kaçınmak için tercih ettiğini belirtmektedir (Wallerstein, 1999b: 344). Bir tarihsel sistem, ekonomi (iktisat), siyasal formasyon (siyaset), sosyo-kültürel yapı (sosyoloji) ve tarihsel süreci (tarih) bir arada barındırmaktadır. Uygulamada bu alanların hiçbiri birinden özerk olarak işlemezken teoride ayrı disiplinlere bölünmeleri bilgiye ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Dünya-sistemleri analizi disiplinlerin sınırlarını aşarak, bütün bir bilgiye ulaşma noktasında analitik bir çerçeve sunmaktadır.

Bilginin bütünlüğüne dayanan analitik çerçevenin sosyal bilimler sosyolojisine ontolojik, epistemolojik ve metodolojik katkıları bulunmaktadır. Öncelikle Wallerstein ontolojiyi katmanlaştırmaktadır. Nitekim tarihsel sistem ekonomik, siyasi ve kültürel katmanlardan oluşan bir bütünü temsil etmektedir. Ontolojinin katmanlaştırılması *Methodenstreit* olarak anılan yöntem kavgasını anlamsızlaştırmaktadır. Çünkü ontolojinin farklı katmanları için gerekli olan *nomotetik* ve *idiografik* analiz biçimleri birbirine karşıt ya da farklı olarak değerlendirilmemektedir. Aksine *nomotetik* analizin üzerinde durduğu düzenlilikler ile *idiografik* analizin tikel anlatıları uyumlaştırılmıştır. Öyle ki, analiz zamanda uzun ve uzayda geniş birtakım düzenliliklere ya da yönetici mantığa sahip dolayısıyla o tarihsel süreç içerisinde genellenebilir çevrimsel ritimlere odaklanmaktadır. Fakat diğer taraftan sistemik çevrimler de ebedi olgular olarak düşünülmemiştir. Dönüşümsel *ZamanUzay*'ın ardından dünya-ekonomi ve onun çerçevesinde genellenen bilgi tarihin akışı içinde tikel bir anlatıya dönüşecektir. Dolayısıyla dünya-sistemi genel yasaları olan tikel bir sistemi temsil etmektedir. Sosyal bilimler metodolojisinin dikotomik yapısının aşılabilir olduğu anlaşılmaktadır.

Güdek-Gölçek, Ş. (2023). Immanuel Wallerstein'in Dünya-Sistemleri Analizinin Epistemolojik Yaklaşımı ve Özdüşünümü. *Fiscoeconomia*, 7(1), 885-910. Doi: 10.25295/fsecon.1180282

Wallerstein'in yaklaşımının diğer önemli katkısı ise bilimsel araştırmanın normatif değerine yaptığı vurgudan kaynaklanmaktadır. Araştırmacının tamamen değer yargılarından bağımsız olduğu kalıp yargının aksine tözel rasyonaliteyi entelektüel çabanın merkezine oturtmaktadır. Araştırmacının görevi yalnızca doğruları bulmak değil aynı zamanda iyiyi aramak olarak ortaya konulmuştur. Sosyal bilimci tarihsel sistemin sosyal gerçekliğini verili olmadığını unutmadan açıklamaya çalışırken ütöplastik sorumluluklarını da taşıması gerekmektedir. Dolayısıyla analizin katkıları teorik düzeyde sınırlı kalmamış, araştırmacıları yönlendirerek Avrupa merkezilikten uzak bütöncöl bilgi için gerekli tutumun pratik bir örneği haline gelmiştir.

Wallerstein sosyal bilimin modern bilgi yapılarına yönelik yaptığı eleştirileri ile yeni bilgi biçimi için bir yol açmıştır. İdealle ettiği sosyal bilim yapısını kendi analizi üzerinde epistemolojik özdüşünümü yapıldığında uzun süreli ve makro bilgi elde etmek için uygun bir analiz geliştirdiği görölmektedir. Fakat bu bilgiyi elde etmeyi mümkün kılan yapısal *ZamanUzay* boyutuna atfettiği önem ve bu aşamada kapitalist ekonomik sistem ile devletler sistemi arasındaki ilişkiyi determinist bir yaklaşımlar ele alması, geliştirdiği analizin önüne geçmiştir. Dünya-sistemleri analizi, kapitalist ekonomik sistemle birlikte bu sistemin işleyişini sağlayan hegemonyadan (siyasal alandan) jeoköltürel (toplumsal ve entelektüel alana) kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Buna rağmen sıklıkla devletler arası küresel iş bölümünden oluşan ekonomik yapısı ya da daha az olmak üzere hegemonik siyasal yapısı ile anılmaktadır.

Bu ihmal pek çok disiplin ve çalışma alanı için geçerli olmaktadır. Dünya-sistemleri analizi özellikle kalkınma çalışmalarına yaptığı katkılar ile anılmaktadır. Uluslararası politik ekonomi çalışmalarında ve Bağımlılık yaklaşımları ile dünya-sisteminin ekonomik boyutu öne plana çıkartılmaktadır. Fakat bu durum Wallerstein'in yaklaşımının aksine dünya-sistemleri analizini nomotetik alana hapsedme olasılığını ortaya çıkarmaktadır. Çünkü küresel iş bölümü ve bundan kaynaklanan eşitsiz mübadele gibi yapısal sorunların, dünya-sisteminin ekonomik boyutunun genel yasalarını oluşturmaktadır. Yalnızca ekonomik ve siyasi boyutu ile ele almak bütöcn bir analizi verili gösterme tehlikesini içermektedir.

Wallerstein disiplinlerin mevcut yapılarının üstesinden gelinmesi gereken bir engel olduğunu düşünmenin, kolektif olarak ulaşılmış bilginin olmadığı anlamına gelmediğini belirtmektedir (Wallerstein, 2011: 48). Yani sosyal bilimlerin örgütlenmesinde düzeltilmesi gereken sorunlara rağmen, doğru bir tutumla bütöncöl bilgi elde etmek mümkündür. Dünya-sistemleri analizi bu tutumun pratik bir örneğini sunmaktadır. Bu nedenle her disiplinin ve disiplinlerin sınırları içindeki kuramların ayrı bir noktayı aydınlattığı bütöncöl bir alanın anlaşılması ve sorunların çözölməsi için, akademisyenlerin disiplinlere ve kuramlara taraf olması veya kuramların geçerliliğini tartışması yerine, elde edilen bilgilerin bütönlüğünü kabul etmesi daha yararlı olacaktır. Bunun ötesinde dünya-sistemleri analizinin epistemolojik yaklaşımı ile uyumlu olması ve Wallerstein'in hakkının teslim edilmesi için dünya-sistemleri analizinin bütöncöl hali ile çalışılması gerekmektedir. Bütöncöl bir değerlendirme, disiplinin Avrupa merkezci ve hem kuramsal hem de epistemolojik anlamda parçalı yapısının, bilgiye ulaşma yolundaki engellerini aşmak adına yararlı olacaktır.

Güdek-Gölçek, Ş. (2023). Immanuel Wallerstein'in Dünya-Sistemleri Analizinin Epistemolojik Yaklaşımı ve Özdüşünümü. *Fiscoeconomia*, 7(1), 885-910. Doi: 10.25295/fsecon.1180282

Kaynakça

- Braudel, F. (1992). *Tarih Üzerine Yazılar*. M. A. Kılıçbay (Çev.). İstanbul: İmge.
- Cox, R. (1987). *Production, Power and World Order: Social Forces in the Making of History*. New York: Columbia University Press.
- Foucault, M. (1999). *Bilginin Arkeolojisi*. V. Urhan (Çev.). İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Frank, A. G. & Gills, B. K. (2003). 5000 Yıllık Dünya Sistemi: Disiplinler Arası Bir Giriş , A. G. Frank & B. K. Gills (Der.), E. Soğancılar (Çev.). *Dünya Sistemi: Beş Yüzyıllık mı, Beş Binyıllık mı?*. İstanbul: İmge.
- Freud, S. (1963). *General Psychological Theory: Pater on Metapsychology*. P. Rieff (Ed.). New York: Collier.
- Freud, S. (2010). *The Interpretation of Dreams*. J. Strachey (Çev.). New York: Basic.
- Gramsci, A. (1999). *Selection from the Prison Notebooks*. Q. Hoare & G. N. Smith (Ed.). London: ElecBook.
- Griffiths, T. G. & Knezevic, L. (2009). World-Systems Analysis in Comparative Education: An Alternative to Cosmopolitanism. *Current Issues in Comparative Education*, 12(1).
- Gulbenkian Komisyonu. (2016). *Sosyal Bilimleri Açın: Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor*. Ş. Tekeli (Çev.). İstanbul: Metis.
- Hopkins, T. K. & Wallerstein, I. (2000). *Geçiş Çağı: Dünya Sisteminin Yörüngesi*. N. Ersoy vd. (Çev.). İstanbul: Avesta.
- Kuhn, T. S. (1995). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. N. Kuyaş (Çev.). İstanbul: Alan.
- Lee, R. E. (2007). Karmaşıklık Çalışmaları. R. E. Lee & I. Wallerstein (Der.), A. Babacan (Çev.). *İki Kültürü Aşmak*. İstanbul: Metis.
- Lee, R. E. & Wallerstein, I. (2007). Giriş: İki Kültür. R. E. Lee & I. Wallerstein (Der.), A. Babacan (Çev.). *İki Kültürü Aşmak*. İstanbul: Metis.
- Said, E. (1998). *Oryantalizm*. N. Uzel (Çev.). İstanbul: İrfan.
- Scott, J. W. (1989). *Gender and the Politics of History*. New York: Columbia University Press.
- Wallerstein, I. (1988). The Inventions of TimeSpace Realities: Towards an Understanding of our Historical Systems. *Geographical Association*, 73(4).
- Wallerstein, I. (1993). *Jeopolitik ve Jeokültür*. M. Özel (Çev.). İstanbul: İz.
- Wallerstein, I. (1996). Social Change? Change is Eternal. Nothing ever Changes. *III Congresso Porgues De Sociologia*. retrieved from https://aps.pt/wp-content/uploads/2017/08/DPR49300c8d382ef_1.pdf.
- Wallerstein, I. (1997). Eurocentrism and its Avatars: The Dilemmas of Social Science. *Sociological Bulletin*, 46(1).
- Wallerstein, I. (1998). The Time of Space and the Space of Time: The Future of Social Science. *Political Geography*, 17(1).

Güdek-Gölçek, Ş. (2023). Immanuel Wallerstein'in Dünya-Sistemleri Analizinin Epistemolojik Yaklaşımı ve Özdüşünümü. *Fiscaeconomia*, 7(1), 885-910. Doi: 10.25295/fsecon.1180282

- Wallerstein, I. (1999a). The Structures of Knowledge of How Many Ways Mae We Know?. D. Aerts et al. (Eds.), *Einstein Meets Magritte: An Interdisciplinary Reflection on Science, Nature, Art, Human Action and Society*. Dordrecht: Springer.
- Wallerstein, I. (1999b). *Sosyal Bilimleri Düşünmemek*. T. Doğan (Çev.). İstanbul: Avesta.
- Wallerstein, I. (2000a). *Bildiğimiz Dünyanın Sonu: Yirmi Birinci Yüzyılın Sosyal Bilimi*. T. Birkan (Çev.). İstanbul: Metis.
- Wallerstein, I. (2000b). *The Essential Wallerstein*. New York: The New.
- Wallerstein, I. (2000c). Globalization or the Age of Transition?. *International Sociology*, 15(2).
- Wallerstein, I. (2001). *Ütopistik ya da 21. Yüzyılın Tarihsel Seçimleri*. T. Doğan (Çev.). İstanbul: Avesta.
- Wallerstein, I. (2003a). *Amerikan Gücünün Gerileyişi*. T. Birkan (Çev.). İstanbul: Metis.
- Wallerstein, I. (2003b). *Yeni Bir Sosyal Bilim İçin*. E. Abadoğlu (Çev.). İstanbul: Aram.
- Wallerstein, I. (2003c). *Liberalizmden Sonra*. E. Öz (Çev.). İstanbul: Metis.
- Wallerstein, I. (2003d). Dünya-Sistemleri Kavramına Karşı Dünya-Sistemi Kavramı: Bir Eleştiri, A. G. Frank & B. K. Gills (Der.), E. Soğancılar (Çev.). *Dünya Sistemi: Beş Yüzyıllık mı, Beş Binyıllık mı?*. İstanbul: İmge.
- Wallerstein, I. (2010). *Avrupa Evrenselciliği: Gücün Retoriği*. A. U. Kılıç (Çev.). İstanbul: bgst.
- Wallerstein, I. (2011). *Dünya-Sistemleri Analizi: Bir Giriş*. E. Abadoğlu & N. Ersoy (Çev.). İstanbul: bgst.
- Weber, M. (1978). *Economy and Society*. G. Roth & C. Wittich (Eds.). London: University of California.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Fiscaeconomia Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Ethical Approval: The authors declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In the case of a contrary situation, Fiscaeconomia has no responsibility, and all responsibility belongs to the study's authors.

Epistemological Approach and Self-Reflection of Immanuel Wallerstein's World-Systems Analysis

Şeyda Güdek-Gölçek

Extended Abstract

Immanuel Wallerstein aimed to understand the modern world in its entirety, in the context of both reality and its epistemological approach to reaching this reality, with world-systems analysis, which is heavily emphasized. For him, the historical system is based on the division of labor, which are integrated structures of production, a set of organizing principles and institutions, and an identifiable life span. Therefore, for Wallerstein, the system is beyond an analysis level, an analytical perspective that includes different knowledge structures of social science thought, but it is not a theory.

The types of historical systems that are the epistemological object of world-systems analysis vary. Wallerstein states that three types of historical systems have been experienced: mini-systems, world empires and world economies. The modern world-system, which is expressed as the third historical period in Wallerstein's analysis of world systems, was first created in Europe in the 1500s AD. The system spread all over the world within a few centuries due to the aggressive and expansionist capitalist world-economy. The infrastructure of this system is the world-economy based on unlimited capital accumulation, operating within the periphery, semi-periphery, and center relations in a global division of labor network. Hegemony, which imposes its will and order to ensure stability in the society of sovereign states that constitute the political framework, is in a geopolitical position. The structure that prevents the creation of an alternative to the system is geoculture.

Geoculture covers a wide range of fields from ideologies to anti-systemic movements and from culture where Western values are universalized to the social sciences. According to Wallerstein, there is a direct correlation between the establishment of a durable geoculture in which the modern world-system can live and the institutionalization of the social sciences. The intellectual classes have become the target because of the spread of liberal beliefs, which is the geoculture of the modern world-system, and the need to train people with knowledge suitable for this structure. In this respect, social science is crucial for the establishment of liberal geoculture.

The symbiotic relationship between the modern world-system and social science explains why Wallerstein put so much emphasis on the scientific structures of social science. World-systems analysis reflects Wallerstein's effort to develop a new social science approach. His criticisms of the epistemological structure of social science and the form of organization based on different disciplines are not remain at the theoretical level, but by finding an application area, it represented an important experiment. World-systems analysis contains important clues in terms of aiming at a new perspective or reform of the structure of social science. It is therefore necessary to view deeper into the theoretical approach behind the development of world-systems analysis. For this reason, in this study, an epistemological analyzes of world-systems analysis is made and it is tried to be understood to what extent Wallerstein meets his criticisms of social science in his own analysis. It is aimed to evaluate the feasibility of the social science

understanding that he is trying to realize. In this context, it is aimed to make an epistemological self-reflection of world-systems analysis.

Depending on Wallerstein's criticisms of social science, self-reflection was made on four main issues. The first of these issues is the epistemological polarization of social science, consisting of idiographic-nomothetic duality, and its division into disciplines. Afterwards, the Eurocentrism of social science, its adherence to instrumental rationality and the problematic TimeSpace approach are examined. By examining Wallerstein's criticisms of modern knowledge structures over these four subjects, the analytical framework he idealized has been tried to be drawn. Then, a self-reflection of the world-system analysis was made on these four topics.

The analytical framework based on the integrity of knowledge presented by Wallerstein has ontological, epistemological, and methodological contributions to social sciences. First, Wallerstein stratifies ontology. The historical system represents a whole consisting of economic, political, and cultural layers. The stratification of ontology transcends the methodological fight known as Methodenstreit. The forms of nomothetic and idiographic analysis required for different layers of ontology are not considered to be opposite or different from each other. On the contrary, the regularities emphasized by nomothetic analysis and the particular narratives of idiographic analysis are harmonized. Wallerstein's analysis focuses on a set of regularities long in time and wide in space, or cyclical rhythms that can be generalized within the historical process. But systemic cycles were not considered eternal phenomena either. After the Transformational TimeSpace, the world-economy and the information generalized within its framework turn into a particular narrative in the course of history. The world-system thus represents a particular system with general laws. It is understood that the dichotomous nature of the social sciences methodology can be overcome.

Another important contribution of Wallerstein's approach stems from his emphasis on the normative value of scientific research. Contrary to the stereotype that the researcher is completely independent of value judgments, he places substantive rationality at the center of intellectual effort. The task of the researcher is not only to find the truth, but also to seek the good. While the social scientist is trying to explain the social reality of the historical system without forgetting that it is not ahistorical, he must also bear utopian responsibilities. Therefore, the contribution of the analysis is not limited at the theoretical level, it becomes a practical example of the attitude required for holistic knowledge away from Eurocentrism by guiding researchers.

With his critiques of modern knowledge structures of social science, Wallerstein paved the way for a new form of knowledge. When the epistemological self-reflection of his analysis is made according to the social science structure he idealizes, it is seen that he develops an appropriate analysis to obtain long-term and macro knowledge. However, the importance he attributed to the structural TimeSpace dimension and his deterministic approach to the relationship between the capitalist economic system and the state system constitute the limitation of the analysis.

World-systems analysis covers a wide range from hegemony (political area) to geocultural (social and intellectual area) that ensures the functioning of the capitalist economic system

Güdek-Gölçek, Ş. (2023). Immanuel Wallerstein'in Dünya-Sistemleri Analizinin Epistemolojik Yaklaşımı ve Özdüşünümü. *Fiscaeconomia*, 7(1), 885-910. Doi: 10.25295/fsecon.1180282

---

together with this system. Despite this, it is often referred to with its economic structure consisting of a global division of labor between states or its hegemonic political structure. This neglect is seen in many fields of study. World-systems analysis is particularly noted for its contributions to development studies. The economic dimension of the world-system is brought to the fore with the international political economy studies and the Dependency theory. However, this tendency raises the possibility of confining world-systems analysis to the nomothetic field, contrary to Wallerstein's approach. Structural problems such as the global division of labor and the resulting unequal exchange form the general laws of the economic dimension of the world-system. Dealing with only its economic and political dimensions entails the danger of making a whole analysis categorical.

Wallerstein states that the fact that the boundaries of the disciplines are an obstacle to be overcome does not mean that holistic knowledge cannot be achieved. In other words, although there are issues that need to be reformed in the organization of social sciences, it is possible to obtain holistic knowledge with the right attitude. World-systems analysis provides a practical example of this attitude. For this reason, it would be more beneficial for academics to accept the integrity of the information obtained, rather than being a party to disciplines and theories or discussing the validity of theories, in order to understand a holistic field in which each discipline and the theories within the boundaries of the disciplines illuminate a separate point and to solve the problems.